

PH

2111

N34

VEZÉRKÖNYV
A
MAGYAR NYELVTAN
TANÍTÁSÁBAN

A NÉPISKOLÁK I. ÉS II. OSZTÁLYA

SZÁMÁRA.

IRTA

NAGY LÁSZLÓ,
TOLNA-BARANYA MEGYEI TANFELÜGYELŐ.

A m. k. vallás- és közoktatásügyi minister által koszorúzott pályamű.

Bolti ára kötve 20 kr.

A fordítási s átdolgozási jog fentartatik.

BUDÁN.

A MAGYAR KIR. ÁLLAM TULAJDONA.

1871.

11

By Transfer
NOV 16 1925

PH 2111
. N34

Előszó és bevezetés.

Az anyanyelvtan tanításának lényegben általánosan elfogadott célja : *képesíteni a tanulót a mások beszédének és írásának megértésére, saját vagy elsajátított gondolatainak beszéd- és írásbeli helyes kifejezésére.*

Célja magában foglalja fontosságát. A beszéd és írás a gondolatok érzékelhető eszköze. A ki mások gondolataival és azoknak megértésével foglalkozik, az az emberi szellem mélyébe hatol be; mások gondolatain tisztázza és határozottá teszi a maga gondolatait; tágítja értelmi látkörét, szélesíti ismereteit : tanul tanító nélkül.

Az iskolai tanítási tárgyak közt a nyelvtani okszerű gyakorlatok szolgálatják a legjobb és legbiztosabb eszközt a lélek összes tehetségeinek fejtésére, a nemzeti nyelv benső szeretetének ápolására.

Fokozza a nyelvtani oktatás fontosságát, kivált haladó korunkban az a haszon, melyet az ember a beszédbeli ügyesség és az írásbeli képesség által minden körülmény közt nyer.

Ezeknél fogva népiskoláinkban az anyanyelvtan tanításának nemcsak hiányzani nem szabad,

hanem azt az oktatási tárgyak között kiválóbb értékkel bíró tantárgynak kell tekintenünk.

Csak az tehát a kérdés : mikép, mely elvek és módok alkalmazásával érünk célzt népiskoláinkban az anyanyelvtani oktatásban ?

E kérdésben megállapodott nézetek még mind eddig nincsenek.

Csupán egy módszert ismerek, mely felett a paedagogiai értelmiség már megállapodásra jutott. Ez az anyanyelvtannak a latin grammatica régi tanmódja szerinti tanítása, eféle kérdésekkel : mi a nyelvtan ? hány beszédrész van ? mi a főnév ? mikép ejtegeted a főnevet ? stb. Előbb a szabály, utána a példa. E módszer el van ítélve és becsületökre válnék tanítóinknak, ha nem találkoznánk többé a gépies szájtanítás ez elavult nemével.

Ezen rendszert a mondattanra épített módszer szorította ki az iskolákból. E tanítási módszer elvei szerint a mondatból mint szerves egészből kell kiindulni s ebből kifejtteni az egyes alkatrészeket, ezekből a szóalakokat ; ezek megismertetése után következik a szerkesztés, mely abban áll, hogy mihelyt a mondat alkatrészét vagy a szó alakját a tanuló öntudatára emeltük, kívánjuk, hogy azokat a tanuló szerves összeköttetésbe hozza : mondatba foglalja.

E módszer ok- és természetszerűnek van elismerve, de újabb időben tekintélyeknek elismert szakférfiak nem tartják célra vezetőnek, a mennyiben az általa kihozott eredményt nem látják arányban lenni a reá fordított munkával, fáradsággal és idővel s azon nézet tört magának utat, hogy a nyelvet úgy kell tekinteni, mint a legbensőbb gon-

dolatnak és lelki életnek kifejezését; annál fogva az anyanyelvtan tanítását nem egyes beszédtagokhoz, mondatokhoz, hanem egy nagyobb egészhez, egész mintaolvasmányokhoz kell kötni, hogy valamint az állatot előbb egészben, nem pedig egyes csontjából, s előbb az egész növényt s azután ismertetjük egyes részeit : úgy sokkal természetesebb, ha előbb a mintaolvasmány darabot egész alkatában fogadjuk fel s azután jövünk egyes részeire. E módszer a nyelvtani ismeretekre az olvasókönyv anyagának feldolgozása alkalmával vezeti a gyermeket.

Ezen elv gyakorlati megoldásában avatott szakférfiak legujabb időkben meglepő sikerrel működnek, s azért e módszer mind nagyobb tért foglal el a nyelvtani oktatásban. Birálatába bocsátkozni nem tartozik e vezérkönyv czéljára. Csak annyit vélek szükségesnek felemlíteni, hogy e módszer alkalmazásában a biztos sikernek első kelléke az, hogy a tanító, a szó szoros értelmében, képzett tanító legyen és szakjának igazi mestere.

Felmerült ujabbban azon nézet is, hogy az anyanyelvtan tanításában szorosabb értelemben vett nyelvtan (grammatica) tanítása nélkül sikeresebben lehet czélt érni, mint másként; tehát népiskolában nincs szükség a sajátlagos nyelvtan tanítására, s ezt ki kell a népiskolai tanítás köréből hagyni.

E tantárgy kihagyásának elmélete talál követőkre; azonban a nyelvtannak nyelvtan nélküli tanításmódját az abban fáradozóknak nem sikerült felfedezni.

E nyelvtani vezérkönyv megírásában szerzőt szabályozták a miniszteri „népiskolai tanterv”ben jelzett irányelvek, de csak annyiban, a mennyiben

ezek saját elveivel megegyeztek. Szerző határozot-
tan akarta, hogy ezen tankönyv az említett tanterv
összevágó működésre czélzó irányával összhang-
zásban legyen s szerves összeköttetésben álljon az
egésszel.

Mivel most már e vezérkönyv saját elveiről
van szó, ki kell fejtenem, mely vezérelvek szerint
kell a népiskolákban az anyanyelvtanbeli tanítás
feladatát megoldani.

Az anyanyelvtan tanításának fenjelölt, szerző
által is felfogott czélját két részre lehet osztani.
Egyik : *a tanuló képesítése a mások beszédének és
írásának megértésére*; másik : *saját vagy elsajátított
gondolatainak szó- és írásbeli helyes kifejezésére*. E
kettős czél közül az elsőt eszközöljük a tantárgyak
tanítása és az olvasmányok tárgyalása által. Ha a
tanítvány tanítás alkalmával a tanító érthető elő-
adásait, magyarázatait hallja; ez által naponként
fog erősödni mások beszédjének megértésében. Ha
a tanító az olvasókönyvet az iskolai tanfolyamokon
át az oktatás törvényei szerint használja, jelesül, ha
kérdézi a tanulótól, mit olvasott, ha az elolvasotta-
kat mondatonként, majd szakaszonként, majd egész-
ben elkérdezi, a szokatlanabb szókat, nehezebben
érthető és képes kifejezéseket megmagyarázza, a
befoglalt érzelmekre, szépre, jóra, igazra figyel-
mezteti; az olvasmánydarabokat minden oldalról
felfogadni, megérteni tanítja: kétségtelenül ez által
másféle olvasmányok felfogását s általában mások
írásbeli előadásának helyes megértését segíti elő.

De bár a tantárgyak tanítását és az olvasmá-
nyok tárgyalását a nyelvtani kettős czél elsejének
elérésére szolgáló eszköznek lehet tekinteni; mind-

azáltal e vezérkönyv a tantárgyak tanítását nem veszi s nem is veheti fel rendszerébe, mert mindegyik tantárgy tanításának meg van saját önálló módszere; a másikat, az olvasmányok tárgyalását, csak részben és mellékesen, csak ott és oly mérvben, a hol és a milyenben azt az oktatástani szempontok kívánják, használja fel, tehát nem úgy, mint azon rendszer követői, kik a nyelvtani oktatás alapjául csakis az olvasókönyvet veszik fel. Nekünk népiskoláink jelen fejlődési fokán óvakodnunk kell a halmozottságtól és szövevényességtől, melynek a szálak összetépése nélküli szerencsés lefejtése csak valódi mestereknek sikerül.

E vezérkönyv tehát fenhagyván az iskolai olvasókönyveknek sajátlagos céljokra tartozó feladatuk megoldását, főkép arra törekszik, hogy a tanulókat saját és elsajátított gondolataiknak beszéd- és írásbeli helyes kifejezésére vezérelje.

E cél elérését két módon eszközli : a *nyelvérzék* fejtése és a *nyelvtudat* képzése által.

Az emberrel vele születik a beszélő képesség, mely a környezet reáhatása által a korral együtt észrevétlenül, öntudatlanul, természet- és titokszerűleg fejlődik, s idő folytán alkalmas gyakorlatok által oly mérvű kifejlődést s előhaladást nyer, hogy mind a mások beszédjében és írásában, mind a maga gondolatainak kifejezésében ösztönszerűleg megérzi a helyest s eltalálja a szabályszerűt, anélkül, hogy annak nyelvtani okáról, alapjáról távolról is birna tudattal. Ez az emberben a nyelvérzék.

Hogy folytonos olvasás, mivel a környezet általában kedvező körülmények között az ösztönszerű nyelvérzék oly foku fejlődést nyerhet, misze-

rint nagyobb biztossággal képes megválasztani a fogalomnak megfelelő szavakat, a helyes és szép kifejezéseket, használni a nyelv finom árnyalatait, mint sokszor a tanult nyelvész; példák erre azon jeles szónokok, írók és irónők, kik nyelvtan tudása nélkül emelkedtek a beszéd és irály magaslatára. A jól kifejlődött nyelvérzék el lehet a sajátlagos nyelvtan tudása nélkül, de ez nem képes kipótolni amannak a hiányát. A nyelvérzék e fontosságánál fogva ennek fejteése különösen népiskolákban, hol a gyermek kora és az iskolai tanfolyam korlátolt-sága miatt a nyelvtani ismereteket terjedelmesen közölni nem lehet, egyik feladata a nyelvtani oktatásnak.

A nyelvtudat azon képesség, melynél fogva akár beszédben, akár írásban, valahányszor szükséges, öntudatosan tudjuk a nyelvet a nyelvtan útmutatásai, szabályai szerint használni.

Bár a huzamos gyakorlatok által, mivel nyelv-érzéknél fogva, képesítettünk a gondolatok kifejezésének nyelvtanilag helyes eltalálására, még sem lehet tagadni, hogy a nyelv helyes használatában sokkal biztosabbak vagyunk, ha tudjuk az okokat is, melyeken a nyelv helyes használata nyugszik; ha a nyelvérzék a nyelvtudat gyámolítja. Az iskolának annál fogva feladata : a tanulót a nyelvtan szabályaival is megismertetni, azaz : nyelvtant tanítani.

Azon kérdésekre nézve kell tehát magunkat tájékozni, hogy népiskolákban mikép és mely tárgyakon miveljük a nyelvérzékét, mikép és mily mérvben képezzük a nyelvtudatot.

A nyelvérzék iskolai, tehát tervszerű fejteése

az iskolába lépéssel kezdődik és elhagyásával végződik, s a feladat megoldása nem csupán a nyelvtani oktatás körébe esik, kiterjed ez a tanítás minden tárgyra; mondhatni, minden tanítási óra közvetve nyelvérzéket fejtő, tehát nyelvtani óra. A tanítónak ugyanis feladata a tanulót bármely tantárgy előadása alkalmával folyvást s a legnagyobb következetességgel arra szorítani, hogy a tanító kérdéseire nyelvtanilag helyes szerkezetű mondatokban feleljen, írás- és beszédbeli előadásában saját és elsajátított gondolatait kellő rendben adja elő s a nyelv törvényei szerint fejezze ki. Ez által a gyermek lassankint, észrevétlenül s önkénytelenül simul a szabatos előadáshoz, s nyelvtani magyarázatok nélkül, csupán nyelvérzékeinek ösztönszerű vezérlése által fog fejlődni a gyermekben az értelmes, tiszta és szabályszerű kifejezés biztossága. Ehez járulván másfelől a tanító szabatos beszéde, különösen pedig az olvasókönyv anyagának és irányának methodicus feldolgozása; a gyermekek nyelvérzékeinek kifejtése hathatósan mozdíttatik elő. Ebben azonban czélt csak úgy érhetünk, ha a nyelvérzék fejtését az egész iskolai pályafolyamon át a legnagyobb kitarással szem előtt tartjuk.

A nyelvtudatot illetőleg, valamint minden tantárgynak, úgy a sajátlagos nyelvtannak is meg van a maga saját anyaga, melyet a tanfolyamokba részenként és fokozatosan kell beosztani. Mivel a nyelvtani anyagok feldolgozás s begyakorlás nélkül értéktelenek, s a gyakorlás időt kíván: a nyelvtani tárgyaknak a felsőbb osztályokba szorításával czélt nem érhetünk. Kezdenünk kell ezt már az első elemi osztályban, annyival inkább, mert egyetlen

tantárgy sincs, mely a kezdő tanításra annyi képző elemet tartalmazna, mint a mennyit a nyelvtan szolgáltat. Mivel pedig elemi tanulókkal van dolgunk, mellőzhetlenül szükséges, hogy a sajátlagos nyelvtan tanításának, főleg az alsóbb osztályokban, tervszerűleg összeállított s fokról fokra haladó vezérfonal szolgáljon alapul, s hogy az anyag feldolgozása, a tanító s tanítvány munkájának megkönnyítése, a magánfoglalkozás és időnyerés tekintetéből a tanulónak e vezérfonal nyomán szerkesztett gyakorlatok, példák és feladványok tárát is adjunk kezébe, aláhozva a gyakorlatoknak a nyelvtudat élénkítésére szolgáló s tanítás közben leszármaztatott nyelvtani tételeket és szabályokat.

A tanítási anyag mennyiségét illetőleg: ki kell ebből zárni minden elvont természetű bonczolgatást, minden felesleges szabályt, melyek nélkül t. i. a nyelvtani oktatásban a népiskolák alsóbb fokú céljához képest ellehetünk; ellenben, fel kell abba venni mindazon nyelvtani elemeket, melyek népiskolában a nyelvtan tanításához kötött cél elérésére eszközül vagy gyámolul szolgálnak.

A tanmódban kerülöm vezérkönyvemben a gépiességet, hódolok ellenben a szemléltető, talál-tató, a szellemfejtő eljárás elvének, mely e tárgy tanításánál abban áll, hogy a gyermek a feladott nyelvtani anyagból többnyire és rendszeresen mon-datból, mint szerves és tartalmilag érthető kis egészből ismeri fel szemlélődés által a nyelvtani jelenségeket, tényeket, az alkatrészeket, ezek alak-jait, összeköttetését s vonja le ezekből a tanító segítségével a tételeket, a nyelvtan egyszerű sza-bályait. Tehát először mindig a nyelvtani anyag,

azután a nyelvtan; elébb a szemlélt jelenségek, azután a szabályok. A lehozott tételek s szabályok szerint fejtegettetnek azután a példánymondatok, az olvasókönyvből a megfelelő olvasmánydarabok, vagy azok egyes részei. Az előszóval történt fejtegetéseket, tárgyalásokat, az egyes fokokon befejezik a kijelölt alakok szerinti írásbeli szerkesztések, az írásgyakorlatok.

Az írásbeli feladványok kiigazítása a tanítónak legunalmasabb s legfárasztóbb munkái közé tartozik. Innen van, hogy némelyek vagy könnyedén futnak azon keresztül, vagy egészen elmulasztják a kiigazítást. Mind az elmulasztás, mind a futólagos áttekintés lealázza a gyermek szemében a dolgozat becsét s értékét, megsemmisíti az ösztönt a komoly és gondos dolgozásra s így kockáztatva van vele az erkölcsi eredmény.

A tanítónak elengedhetlen kötelessége az írásbeli dolgozatok gondos kijavítása.

Hogy a tanító mind a kiigazítás terhes munkáját meggyőzhesse és megkönnyítse, mind ezen munkájának eredményét biztosítsa, figyelemmel legyen e következőkre :

Arra törekedjék, hogy minél kevesebb javítani valója legyen. Ezt eszközölheti az által, ha nyomról nyomra követi a vezérfonalat; ha jól megmérlegeli, mennyit kívánhat a gyermektől; ha magyarázatai világosak; ha a kéz alatt levő nyelvtani egyes mozzanatok begyakorlására kellő időt fordít; ha a feladványokat az alsóbb osztályokban nem otthon, hanem az iskolában, felügyelete alatt készítteti.

Az elkészített dolgozatokat néhány tanítvány-

nyal felolvastatja, az előforduló hibákat az egész osztály hallatára előszóval tárgyalja, hogy ez által a többieket is világosítsa, útba igazítsa, a felfedezett tévedésektől jövőre óvja. A hibákat ily alkalmakkal néha a növendékekkel bíráltatja meg.

Ajánlható eljárás egymás dolgozatait a növendékeknek bírálat végett olykor kiosztani, azon meghagyással, hogy a bíráló a hibák alatt elhúzván, azokra az illető dolgozót kijavítás végett figyelmeztesse. Ezen eljárásnak, feltéve, hogy a tanító az egymás iránti szeretetteljes elbánásra figyel, erkölcsi hatása is van, mert általa a nemes önértetet táplálja.

Ha a tanító, főleg helyesírási gyakorlatok kedvéért, könyvből másoltat, a gyermekkel magával igazíttassa ki a hibákat a könyv segítségével szóról szóra, mondatról mondatra mindaddig, míg a teljes kijavítás végre nem hajtatik.

Végre a tanító az elkészített dolgozatokat időnkint beszedi, gondosan kiigazítja s a kijavítás szerint újból leiratja.

ELSŐ RÉSZ

az I. osztály számára.

1. §.

Az írva-olvasás tanításával összeeső nyelvtani ismeretek.

Figyelmeztetés. Mig az olvasni kezdő tanuló a kis betűk ismeretén és ezekkel összekötött gyakorlatok feldolgozásán át nem hatol, a nyelvtani elemek közlése az írvaolvasás tanításával teljesen összeesik, ezzel egygyé olvad s leginkább e következőkből áll: 1. felelemzése olykor az elolvasott szóknak hangokra; 2. összekötése a szót alkotó hangoknak írás által oly renddel, a mint azon szóban a hangok egymás után következnek; 3. a szók helyes kimondása és leírása; 4. helyes olvasás; 5. némely szokatlanabb szók rövid, egyszerű értelmezése; 6. kérdőzködés az elolvasott mondat tartalmáról. Mindezekre csak alkalmilag, olvasás és írás közben tér ki a tanító.

Jelzések az eljárásban.

ív, ví, vív. (Gönczy ABC 6. l. 3. gy. *)

Olvassátok az első szót (*ív*), felirom a táblára.
Olvassátok a következő szót (*ví*), ezt is felirom.
Olvassátok a következő szót (*vív*), ezt is felirom.

---

*) Általában, ha olvasókönyvekre lesz hivatkozás, az I. osztály számára Gönczy P. ABC-jét, a II-dikéra Gáspár J. Olvasókönyvét kell érteni.

Most olvassátok el a tábláról az első szót (*ív*). Tudjátok-e mi az *ív*? Ha egy vesszőt félkerekre hajlítok meg (a t. mutatja) az *ív* alakra van meghajlítva. Vonalat is lehet félkerek alakut húzni (a t. húz egyet a táblára). Ez *ív* alakú vonal. Tudtok-e nevezni valamit, a mi *ív* alakú? *Ív* alakú a nyíl abroncsa (a tanuló lehetőleg mindig egész mondatban feleljen). A nyíl abroncsát épen *ívnek* nevezik. Nevezetek még mást, a mi *ívalakú* : bolthajtás, szemöldök stb.

Olvassátok a tábláról a második szót (*ví*). Tudjátok-e, kiről mondjuk ezt : *ví*? Ha két katona küzd karddal, hogy egymást megszurja vagy megvágja, azt mondjuk, hogy az a két katona *ví*. Olvassátok a harmadik szót (*vív*). Mindegy, akár ezt mondjuk : *ví*, akár ezt : *vív*. Mindkét szónak egy az értelme.

Hallgassatok rám. Én magam mondom ki előtetek az első szót : *ív*. Hány hangot vesztek ebben észre? Kettőt. Melyek azok? *i-v*. Ez a szó tehát *ív*, hány hangból áll? Kimondom a másik szót : *ví*. Hát ebben hány hangot vesztek észre? Melyek azok a hangok?

Ez a szó tehát : *ví*, hány hangból áll? Ebben a szóban : *vív*, hány hangot vesztek észre? Melyek azok? Hány hangból áll tehát ez a szó *vív*?

Olvassátok még egyszer az első szót (*ív*). Melyik hang hangzik ebben elől? Melyik utána? Ha tehát helyesen akarnátok leírni azt a szót, melyik hangot (tulajdonkép betűt) kellene elébb írnotok? Melyiket utána? Így van-e ez leírva a táblán is? Nézzétek meg. Most irjátok le (megvizsgálása a leírásnak).

Vigyázzatok! N... így írta le *ív* (ha talán pontot tett volna az *í* fölé). Jól írta-e le? Miért nem? Mert pontot tett az *i* fölé, nem pedig vonást. Ha így írják le, hogy kell olvasni? Ezen szóban *ív*, az *í* hosszan hangzik, tehát vonást kell föléje tenni. (Folytatása az itt jelzett eljárással a másik két szó helyes leiratásának).

Nézzetek a táblára! Az első szó után láttok egy kis pontot, van-e ily pont a második szó után is? Hát a harmadik szó után? Ezek a kis pontok arra valók, hogy ott az olvasásban egy kis szünetet kell tartanunk. Majd én olvasom előttetek, úgy, a mint kell helyesen olvasni: *ív* (szünet), *ví* (szünet), *vív* (szünet). Ugy-e mindenik pontnál szünetet tartottam az olvasásban? Olvassátok ti is úgy, a mint én olvastam. A ki a pontnál nem tart szünetet, nem helyesen olvas.

Ez őz-bőr. Ez réz-zár. (Gönczy ABC 21. l.)

A táblára irok egy szót (*ez*). Olvassátok el! Irok egy másikat (*őz*). Olvassátok! Irok egy harmadikat (*bőr*). Olvassátok! Olvassátok még egyszer mind a három szót! Már elolvastátok a felírt szókat egyenkint. Most a három szót gyorsan olvassátok egymáshoz, úgy, a mint beszélni szoktunk. Ha nem szaggatva, hanem folyvást akarunk olvasni, az egymáshoz tartozó szókat gyorsan kell egymáshoz foglalnunk. Itt ez a három szó a pontig egymáshoz tartozik. Mikép olvassuk el tehát folyvást és jól? (*ez őz-bőr*). Értitek-e mit olvastatok? Ismeritek-e az őzet? Az őz egy csinos négylábú állat. Ime megmutatom lerajzolva. Bőre igen szép szőrrel van fedve, azért az őz-bőrt nagyon kedvelik. Ez őz-bőr. Ezt így is mondhatnók máskép: Ez őznek a bőre.

Ez réz-zár. Ime felírtam a táblára három szót. Olvassátok szavonkint. Mivel ezen három szó egymáshoz tartozik, olvassátok el folyékonyan. Mit olvastatok? Értitek-e ezt? Ezt így kell érteni: Ez a zár rézből van. Ki ismeri a rezet? Im én mutatok kétféle rezet, egyik sárga, másik vereses színű. Csak rézből csinálnak-e zárt? A mit vasból csinálnak, micsoda zárnak nevezhetnök? Mire való a zár?

A ló zabbal él. (Olvastatás a főnebbi eljárás szerint). Mit olvastatok? Van-e köztetek, ki a zabot nem ismeri? Hoztam be, hogy megmutassam annak, a ki talán még nem ismeri. Csak zabbal él-e a ló? Mifélékkel él még a ló?

Az utczán zene van. (Olvastatási eljárás, mint főnebb). Mit olvastatok? Ha azt halljuk, hogy az utczán hegedülnek, akkor mondhatjuk, hogy az utczán zene van. A hegedű zenélőszerszám. Miféle zenélőszereket ismertek még? Ha a zenélőszereken játszanak, akkor zene van.

Antal a tó vizén evez. Mit olvastatok? Kiről? Mit csinál Antal? Hol evez Antal? Kiről szoktuk azt mondani, hogy evez? A ki a csónakot a vizen lapáttal hajtja. Ki látott már valakit evezni? Ki tudja, mi a tó? A tó álló viz.

A zab a mezőn terem. Mit olvastatok? Mi terem a mezőn? Hol terem a zab? Csak zab terem-e a mezőn? Mik teremnek még a mezőn?

Imre lázban van. Tudjátok-e, mi a láz? A láz betegség. A ki lázban van, rendszerint nagy forróságban szenved.

A vitéz őrzi a hazát. Mit olvastatok? A vitézt minek hívják másként? (katonának). Mit őriz a vi-

téz? A hazát. A hazán értjük azon földet, a melyen lakunk. Mikép értitek ezt: őrzí a hazát? Védelmezi, ha az ellenség megtámadja. A katonák mivel őrzik a hazát? Fegyverrel, u. m. karddal, puskával, ágyúval.

Figyelmeztetés. Midőn a tanító ekép végig ment a felvett mondatok értelmezésén, ugyanezeket olvastatja az ABC-ből, szoktatással a folyékonyságra s figyelmeztetve a szünettartásra a pontnál.

Folytatás. A tanító felírja a táblára: *ez őz-bőr.* Olvassátok el a mit felirtam. A mit ide irtam hány szóból áll? Az első szó: „*ez*“ hány hangból áll? Melyek azok? „*őz*“ hány hangból áll? Melyek azok? „*bőr*“ hány hangból áll? Melyek azok?

Ebben a szóban *ez*, hogy következnek a hangok egymásután? Ha tehát le akarnátok írni, melyik hangot (később betűt) írjátok elől? Melyiket utána? Ebben a szóban *őz*, hogy következnek a hangok egymásután? Mikép kell tehát írni a hangokat egymásután? Ebben a szóban *bőr*, a hangok hogy következnek egymásután? Mikép kell tehát leírni? *A szóban levő hangokat úgy kell egymásután írni, a mint azok a kimondásban egymásután következnek.*

Ha le akarom írni: „*Ez őz bőr,*“ melyik szót kell először írnom? Mondjátok a hangokat, a mint következnek, én majd írom. Látjátok! a két hangot közel és egymáshoz kötve irtam, mert a két hang egy szóhoz tartozik. *Az egy szóhoz tartozó hangokat, egymáshoz kötve kell írni.*

Melyik szó következik? (*őz*) Mondjátok a hangokat, a mint következnek. Most figyeljete! Ezt

a szót egy kissé távol irom a másiktól. *A külön szókat egymástól külön kell írni.*

Melyik szó következik? (*bőr*) Mondjátok a hangokat, a mint következnek. Ezt a szót is egy kissé távol irom a másiktól, mert mint mondtam, a külön szókat külön kell írni. („Özbőr“ összetett szó volna tulajdonkép, s mint ilyet össze kellene írni; de az erre való figyelmeztetés később fog elő jönni.)

Most irjátok le ezt: „Ez őz bőr“ úgy, a mint a táblán leírva látjátok.

„A ló zabbal él“ (táblára felírva). Hány szóból áll ez? Melyek azok? Vizsgáljátok meg, jól van-e leírva. Olvassátok az első szót (a). Hány hangból áll? Ott látjátok-e leírva? Olvassátok a következő szót! (ló) hány hangból áll? Melyek azok? Hogy következnek a hangok egymásután? Nézzétek meg, úgy következnek-e az írásban is? Jól van-e tehát leírva?

Olvassátok a következő szót (zabbal). Hány hangból áll? Melyek azok? Hogy következnek egymásután? Figyeljete! Mikor ezt mondom „zabbal“ nem veszitek észre, hogy a *b* hangot keményen mondom ki, mintha megkétszerezném? Mivel a *b* hang a kimondásban itt keményen hangzik, megkettőztetve kell írni, úgy, a mint leírva látjátok.

Olvassátok tovább (él). Hány hangból áll stb. (mint fentebb).

Most vizsgáljátok meg, a külön szók külön vannak-e írva egymástól.

Most irjátok le palatáblátokra: „a ló zabbal él“, figyelve a helyes leírásra. (Folytatás).

2. §.

A mondat ismertetése értelmi tekintetben.**A mondathoz tartozó szók. Pont, vonás.**

Figyelmeztetés. A nyelvtani elemek az első osztályban akkor lépnek tüzetesebben előtérbe, midőn az olvasni tanuló növendék az ABC második, ugynevezett olvasó részéhez ér. Még ekkor sem szabad az olvasókönyvből minden anyagot nyelvtani tekintetből feldolgoztatni, mert itt is az olvasás gépies gyakorlása marad meg főcélznak. De már ekkor a nyelvtani előismeretek kedvéért az ABC olvasó részéből bizonyos megállapodási pontokat, a célra legalkalmasabbaknak talált olvasmány-részeket veszünk fel s választunk ki, s a célhoz képest kiemelőleg ezeket dolgozzuk fel. Ekép a nyelvtani elemzés sem zavarólag és akadályozólag nem fog hatni a helyes és folyékony olvasás elsajátítására, sem a gyermek figyelmét nem vonjuk el minduntalan a főtárgytól, és nem izetlenítjük ártatlan örömét s gyönyörét, melyet a kérdések által meg nem szaggatott folyvásti olvasásban talál.

Ezen a fokon már az ABC olvasókönyvhöz kötött nyelvtani ismeretek tárgyait képezik: 1. a nyelvérzék mivelése, 2. az olvasmányoknak taglalása, 3. az elolvasottak tartalmának részint az olvasókönyv, részint saját szavainak visszaadása, 4. a szépnek és jónak az olvasmányból kiéreztetése, 5. egyes mondatoknak megkülönböztetése, 6. a mondatban az egyes szók kijelölése, 7. a szók szótagokra szaggyatásának gépies gyakorlása, 8. a betűk ismerete, 9. némely helyesírási és olvasási szabályok.

Eljárás. Feleljetek kérdéseimre! Milyen a kréta? A kréta fehér. Ti most az én kérdésemre egy mondatot mondtatok. Mit mondtatok a krétáról? Miről mondtátok azt, hogy fehér?

Feleljetek kérdésemre! Ki tanítja a gyermekeket az iskolában? A tanító tanítja a gyermekeket az iskolában. Ti most ismét mondatot mondt-

tatok az én kérdésemre. Kiről mondtatok azt, hogy tanítja a gyermekeket az iskolában? Mit mondtatok a tanítóról? Az első kérdésemben a krétáról, a másodikban a tanítóról mondtatok valamit. *Ha valakiről vagy valamiről valamit mondunk, mondatot mondunk.*

Mondjatok valamit a tábláról. A mit elmondtatok az mondat. Most én mondok nektek mondatokat: A tűz éget. A nap felmelegíti a földet. stb.

Az ABC-tekben sok mondatot fogtok találni. Keressétek ki a nagy *A*-nál. (67. l. Gönczy ABC.)

Olvassátok a nagy *A* alatt. „Antal olvas.“ Most elolvastatok egy mondatot. Kiről olvastatok? Mi van mondva Antalról? Olvassátok a következő mondatot. „Árpád dalol.“ Kiről olvastatok? Mi van mondva Árpádról? Olvassátok a következő mondatot stb.

Olvassátok még egyszer az a) alatti mondatokat. „Antal olvas.“ Ez a mondat hány szóból áll? Kettőből. Melyek azok a szók?

Most olvassátok tovább a mondatokat, s mindegyiknél megállapodva mondjátok meg, hány szóból áll, és melyek azok a szók? Minden itt elolvasott mondat hány szóból állott? (Kettőből.)

Felirok a táblára egy mondatot. „János mesterséget tanul.“ Hány szóból áll ez a mondat? Melyek azok a szók?

Felirok a táblára egy mondatot: „A jó gyermek szereti szüleit.“ Hány szóból áll ez a mondat? Melyek azok a szók?

Tehát látjátok, hogy a *mondatok* szókból álla-

nak. A mondat állhat két, három, négy, öt szóból, Egy mondatban több is lehet öt szónál.

Feladványok. 1. Irjátok ki a b) és c) alatti mondatokból a két szóból álló mondatokat. 2. Irjátok ki a 3 és 4 szóból álló mondatokat.

Olvassátok a b) alatti mondatokat (68. l.). „Annát Ninának is hívják.“ Hány szóból áll ez a mondat? Melyek azok?

Mi az értelme annak a mondatnak, a mit elolvastatok. Most csak az első szót olvassátok a mondatból. (Annát). Ha csak ennyit olvastok a mondatból, meg lehet-e érteni? (Nem). Most olvassátok el belőle a két első szót. (Annát Ninának). Hát most lehet-e érteni? (Nem). Most olvassátok el belőle a három első szót. (Annát Ninának is). Kivehetitek-e már egészen az értelmét? (Nem). Most olvassátok el mind azon szókat, melyek a mondathoz tartoznak. (Annát Ninának is hívják). Most már kivehettétek-e egészen az értelmét? *A mondatnak akkor vehetjük ki egészen az értelmét, mikor minden hozzá tartozó szót elolvasunk.*

Most olvassátok a következő mondatokat úgy, hogy akkor állapotodjatok meg, mikor a mondatnak az értelmét egészen kivehetitek, vagy mikor a mondat be van végezve.

Olvassátok még egyszer az a) alatti mondatokat. „Antal olvas.“ Mit láttok a mondat végén? Pontot. (A gyermek már előbb figyelmeztetve volt a pontra). Olvassátok a következő mondatokat.

„Árpád dalol.“ Hát ennek a mondatnak a végén van-e pont? Nézzetok végig a többi mondatokon. Láttok-e több helyen is pontokat? *A pontnál szünetet kell tartani az olvasásban.* Aki nem a pontnál tart szünetet, értelmetlenül olvas, és elferdíti a mondatok értelmét.

Én most olvasok előttetek úgy, hogy a pontnál tartok szünetet; azután úgy, hogy nem a pontnál állok meg; meglátjátok, mennyire egészen más értelme lesz a mondatoknak. „Antal olvas.“ „Árpád dalol. stb. Most úgy olvasok, hogy nem a pontnál tartok szünetet. Antal (szünet). Olvas Árpád (szünet). Az e most az értelme a mondatnak, a mi akkor volt, mikor helyesen szünetelve olvastam? Mikor helyesen, a pontnál megállva olvastam, Antalról mondtuk, hogy olvas. Mikor nem a pontnál tartottam a szünetet, akkor Árpádról mondtam ezt; holott Árpádról az van mondva, hogy dalol.

Olvassátok azt az olvasmányt, melynek ez áll fölötte: „A munka.“ (ABC. 69. l.). „Az emberek sokképpen munkálkodnak.“ Olvassátok tovább. „Némelyek szántanak, vetnek.“ Mit láttok ezen szó után: szántanak? Az ilyen jegyet vonásnak, (vesszőnek) nevezik. Ez is épen úgy szünetjel mint a pont; tehát a *vonásnál is szünetet kell tartani az olvasásban.* Ha vonásnál szünetet nem tartanánk, sokszor értelmetlen lenne az olvasás.

Most hallgassatok rám, mikép olvasom el én ezt a mondatot. (A tanító elolvassa helyesen szünetelve). Olvassátok el ti is, annyi szünetet tartva a vonásnál az olvasásban, mint én tartottam.

Tartsátok meg, hogy a *pontnál több, a vonásnál kevesebb szünetet kell tartani.*

Gyakorlatok. 1. Olvassátok végig az egész lapon levő mondatokat, figyelve a pontra és vonásra és mindegyiknél a szünetelésre. 2. Írjátok ki ezen lapról azon mondatokat, melyekben vonás (vessző) is fordul elő.

Figyelmeztetés. A tanítónak nem lehet ajánlani eléggé annak figyelembe vételét, hogy az első osztályban főczél a gépies és lehetőleg folyékony olvasás, és hogy erre kell legtöbb időt fordítani. Ha a tanító még akkor is, midőn már átment az ABC második részére, nem képes tanítványaival az egyes olvasmányokat annyira feldolgoztatni, hogy azokat, meglehetősen, ezen a fokon megvárható folyékonysággal tudják olvasni; ha a tanítvány csak baggadozva tud tovább hatolni az olvasásban. és minden lépten nyomon megakad, úgy nem sokat fog érni sem az értelmezés, sem a nyelvtani czélokra való feldolgozás, és sokszor kellene lehetetlent követelnünk. Mikép fog például a majd nem minden szónál megakadó gyermek azon kívánságnak megfelelni, hogy csak a pontnál és vonásnál tartson szünetet.

3. §.

A betűk.

Keressétek ki a nagy *A* alatt lévő mondatokat. Olvassátok az első mondatot. „Antal olvas.“ Feleljetek kérdéseimre. Ez a mondat hány szóból áll? Melyek azok a szók? Ez a szó „Antal“ miféle hangokból áll? Nevezzétek sorban úgy, a mint egymásután következnek. Ez a szó „olvas“ szinte hangokból áll-e? Mely hangokból? *Minden szó hangból vagy hangokból áll?*

Ezen szóban; „Antal“ melyik az első hang?

(a). Az *a* hangnak van látható jegye is, a melyet ti már ismertek. Im, felírom a táblára. (A tanító itt csak a kis *a*-t írja fel, azonban említse fel a másik jegyét is, a nagy *Á*-t). A mit ide írtam, az az *a* hangnak látható jegye. Az *a* hang után melyik hang van (*n*). A '*n*' hangnak szinte van látható jegye, a melyet ti már ismertek. Ime felírom a táblára. (A tanító ekkép folytatja végig a felvett két szóban levő hangok jegyeinek felírását). A miket ide felírtam, a hangok látható jegyei. *A hangok látható jegyeit betűknek nevezzük.* Tehát mind azok, melyeket most ide a táblára felírtam, betűk. Az ABC-ben is mindenütt betűket láttok.

Most felírok a táblára mindenféle betűt, a mi csak van:

a á b c cz cs d e é f stb. (Lásd ABC. 33. l.)

Most meg fogjátok ismerni ezeknek a betűknek a neveit is. Nevezzétek az elsőt (*a*), másodikat (*á*), harmadikat (*b'*). Ez csak a hangja, a mint az olvasásban hangzik, de a neve *bé* (Ekkép megy végig a tanító az egyes betűk neveinek az ismertetésén, és többszöri ismétlések által begyakoroltatja).

„Gyakorlatok.“ 1. Mondjátok a betűknek neveit sorban, a mint következnek, én majd mutatom a táblán.

2. A betűk sorban le vannak nyomtatva ABC-tekben is. Keressétek ki. Olvassátok mindnyájan a betűk nevét sorban a mint következnek.

3. A tanító a táblán mutatja: mondjátok ennek a betűnek *hangját*, most mondjátok a *nevét*. (Folytatása a betűk hangja és neve megkülönböztetésének.)

4. A tanító az ABC-ből olvastat egyes sza-

vakat s megnevezteti, az azokban előjövő betűk hangját és nevét, például; „A zsugori és majma.“ (64. l.). Ebben a szóban zsugori a hangok ezek: zs'-u-g'-o-'r-i. A betűk nevei: zs^é-u-g^é-o-^e-r-i. stb.

Mikor ezt a betűt hangoztatom *a*, hangzik-e ezzel együtt valami más hang, vagy csak magában hangzik? Az *a* *magánhangzó betű*. (Folytatás néhány magánhangzó felvételével). Ime, felírom a táblára a magánhangzó betűket: *a á e é* stb. A magánhangzó betűket megtaláljátok az ABC-tekben is (a tanító kikeresteti s együttesen végig olvastatja).

Figyeljete! Mikor ezt a betűt nevezem: *b^é*, hány hang hangzik itt? (Kettő). Melyik az a két hang? (*b'* és *é*).

A *b* betű, mivel egy másik hanggal, az *é*-vel hangzik, *mássalhangzó betű*. A *c^é* másik hanggal együtt hangzik-e? Melyikkel? A *c* is mássalhangzó betű-e? (A tanító tovább folytatja a mássalhangzók ismertetését, mindegyiket felírja a táblára, s onnan olvastatja; azután felkeresteti ugyanezeket az ABC-ből (66. l.) és szinte elolvastatja a gyermekekkel együttesen. Gyakorlás végett olvastat egyes szavakat az ABC-ből s megnevezteti az azokban előjövő magán- és mássalhangzókat, például: „Mari.“ *M*-mássalhangzó, *a*-magánhangzó, *r*-mássalhangzó, *i*-magánhangzó.

4. §.

Szótagok.

Figyelmeztetés. A szótagolás nyelvtani alapos és kimerítő tanítása s írás általi feldolgozása a II-ik osztályban

jön elő. Itt még a szótagok ismertetésének legelső elemeire s főleg a gépies szoktatásra kell szorítkoznunk.

Az első osztályban előjövő szótagolási elemek következők: 1. a szók tagokra oszthatók, 2. vannak egy-, két-, három, s több tagu szók, 3. az olyan szó, melynek kimondása közben egyszer mozdul meg a száj, egytagú szó, a midőn kétszer mozdul meg kéttagú stb, 4. a hány magánhangzó van egy szóban, annyi tagu a szó, 5. egy szótagban fordulhat elő egy, két, három, négy betű, 6. az egy szótaghoz tartozó betűket nem szabad egymástól elválasztani a másik sorba való átvitelnél.

A gépies szoktatás abban áll, hogy a tanító együttesen, néha egyenkint olvastat a tanítványokkal egész olvasmányokat a szók tagokra szaggatásával. Ez tetszős foglalkozás a gyermekeknek és általa a szótagolás az ösztönszerű biztosság fokáig begyakorolható.

Eljárás. Az emberi testnek vannak-e részei? (a beszéd- és értelemgyakorlatokban már előfordult). Nevezd ily részeket. Fő, nyak stb. A test részeit tagoknak is nevezik. A fő tehát az emberi testnek tagja. Tag-e a kéz? a láb? stb. Vannak-e a lónak is tagjai? a tehénnek? a verébnek? stb.

Mindjárt meglátjátok, hogy a szóknak is vannak tagjai. „Antal olvas.“ Melyik ebben az első szó? — Most nézzetek rám. Vigyázzatok arra, hogy míg ezt a szót „Antal“ kimondom, hányszor mozdul meg a szám? (a tanító észrevehetőleg szemléltesse). Mondjátok ti is úgy, a mint én mondtam, figyelve magatokra, hányszor mozdult a szátok az egész szó kimondásában. Ugy-e kétszer mozdult meg? A hányszor megmozdult a szátok, ennek a szónak annyi tagja van. Hányszor mozdult? (kétszer). Tehát hány tagja van? (kettő). Melyik az egyik? Melyik a másik tag?

Lássuk a másik szót. Nézzetek a számra.

„Ol-vas.“ Hányszor mozdult a szám kimondásában? Kétszer. Tehát a szó is hány tagu? — *A szó annyi tagu, a hányszor megmozdul a száj annak kimondásában.* Mondjátok ti is ugyanezt a szót két tagra szakítva.

Most olvassátok velem együtt ABC-tekéből az a) alatt levő mondatokat tagolva. Ár-pád dalol. Ág-nes ját-szik stb.

Kérdések: Ágnes hány tagu szó? Andor hány tagu szó? stb.

A mely szók az itt elolvasott mondatokban előfordultak, mind hány tagu szók? Kéttaguak.

Most olvassuk a b) alatti mondatokat. „Annát Ninának is hívják.“

Olvassuk az első szót együtt, tagokra szaggatva. Hányszor mozdult a szátok a kimondásban? Tehát hány tagu szó? Olvassuk a következő szót (Ni-ná-nak). Hányszor mozdult a száj? Tehát hány tagu szó? Olvassuk a következő szót (is). Hányszor mozdult a száj? Egyszer. Tehát hány tagu szó? Olvassuk tovább stb. „Nappal munkálkodunk.“ Munkálkodunk. Ennek kimondásában hányszor mozdult a száj? Tehát hány tagu szó?

Kérdések: *is* hány tagu szó? *Annát* hány tagu szó? *Ninának* hány tagu szó? *Munkálkodunk* hány tagu szó? Tehát *vannak egy-, két-, három-, és négytagu szók.* Fogunk találni majd több taguakat is.

Gyakorlatok. 1. Olvassátok a következő mondatokat úgy, hogy mondjátok meg, mindegyik előző szó hány tagu, 2. írjátok ki az a) b) és c) alatti mondatokból az egytagu szókat, a kéttagu szókat, a háromtagu szókat stb.

Felirok a táblára két mondatot; „Ákos be-szél.“ „Mi irunk.“ Szaggassuk tagokra: Á-kos be-szél. (A tanító tagokra szaggatva felírja.) Ebben a szóban Ákos melyik az első tag? (Á) Hány betű jön elő ebben a tagban? (egy). Melyik a másik tag? (kos). Hány betű van a másik tagban? (három). Hány tagja van ennek a szónak: be-szél. Melyik az első tag? Hány betű jön benne elő? (kettő). Melyik a másik tag? Hány betű jön elő benne? „Mi irunk.“ Hány tagu szó az első? Hány betűből áll? Hány tagu a másik szó? Az első tag hány betűből áll? hányból a második?

A tanító összeszedeti a táblán mutatva az egy, két, három, négy betűből álló szótagokat s kimondatja a tételt. *A szótag állhat egy, két, három, négy betűből.*

Olvassátok a c) alatti mondatokat, „Mihály szorgalmatos.“ Az első szót szaggassuk tagokra. Most tagoljuk a másodikat. Most felirom a táblára mind a két szót, tagokra szaggatva. (Mi-hály szorg-al-ma-tos.)

Az első szótagban (Mi-) találunk-e magánhangzót? Melyik az? Hány magánhangzó van benne? Ebben a szótagban *hály* van-e magánhangzó? Melyik az? Hány magánhangzó van benne? (A tanító szemlélteti a többi felírt szótagokat is.)

Mindegyik szótagban van-e magánhangzó? Hány? Hány magánhangzó van ebben a szóban: Mihály? Hány tagu a szó? Tehát a hány magánhangzó van benne, annyi tagu a szó. Hány magánhangzó van ebben a szóban: szorgalmatos? Hány tagu a szó? Tehát a hány magánhangzó van a szóban, annyi tagu a szó.

Minden szótagban kell lenni egy magánhangzónak; a hány magánhangzó van egy szóban, annyi tagu a szó.

(Fejtegetés az olvasókönyvből ezen tétel szerint.)

Olvassátok ezt az olvasmányt: „A munka” (69. l.). Olvassátok az első sort, s mikor a sor végére értek, állapodjatok meg. „Az emberek sokképen munkál.” Be van-e itt végezve a szó? Olvassátok utána a következő sorból, a mi még a szóhoz tartozik (kodnak). A szó azért van itt megszakítva, mert nem férne be belőle több abba a sorba, vagy ha férne is valami, akkor ez hosszabb sor lenne a többinél s ez így nem csinos volna.

Nézzünk még több szót is, melyek a sor végén vannak megszakítva. (A tanító szemlélteti a 3-dik, 4-dik, 5-dik, 6-dik, 9-dik sorban megszakított szókat s figyelmezteti a gyermekeket az átvivő jegyre (-).)

Nem mindegy akár hol szakítani meg a szót s vinni át a másik sorba. *Ha a szót a sor végén valamely tagjánál kell megszakítani, az azon taghoz tartozó betűket nem szabad egymástól elválasztanunk.* (Bővebb felvilágosítás példákkal.)

Példa a szótagolás fejtegetésére. Olvassátok a nagy Á alatt álló mondatokat, úgy, hogy az azokban előjövő szókat tagokra szaggassátok. „An-tal ol-vas.” Ár-pád da-lol stb.

Olvasd N. az első mondatot. „Antal olvas.” Hány szótag van ebben a mondatban? Melyik az első? Melyik a másik? Hány tagu szó ez: Antal? Honnan tudod, hogy kéttagu? Mert kimondásában kétszer mozdul a száj. Hát még honnan is tudod, hogy kéttagu? Mert két magánhangzó van benne.

Mely betűk tartoznak az első taghoz? Hány betűből áll az első tag? Mely betűk tartoznak a második taghoz? Hány betűből áll a második tag? Ha ezt a szót „Antal“ az írásban meg kellene szakítani, hol vinnéd át a másik sorba?

Olvasd a másik szót stb. (Folytatás.)

5. §.

Czim. Szakasz. Értelmezés az olvasmány saját szavaival. Rekesz.

A tanító kikeresteti a harmadik olvasmányt s olvastatja a czimjét: „Az iskola.“

A mit most elolvastatok, mint látjátok, maga áll egy sorban az olvasmány felett, vastagabb betűkkel nyomtatva, mint maga az egész olvasmány. Ez az olvasmánynak a *czime*. A czim azt adja tudtára az olvasónak, hogy miről szól az egész olvasmány. Az olvasmánynak olyan a czim, mint a mesterembernek a czimer. A hol a czimeren olló van kifestve, tudjuk, hogy ott szabó lakik; a hol csizma van festve, tudjuk, hogy ott csizmadia lakik.

Nézzétek meg a következő olvasmányt: mi annak a *czime*? (A hangya.) Abban az olvasmányban tehát miről olvas az olvasó? Nézzétek meg a következő olvasmány czimét. Hát ott miről fog olvasni az olvasó?

Térjünk vissza az „iskola“ czimű olvasmányra. Olvassátok el a négy első sort. A mit elolvastatok, az egy része, szakaszocskája az egész olvasmánynak. Ezen kis szakaszában az olvasmánynak több mondat van befoglalva. Olvassátok el minden mondatot, mely e kis szakaszban van.

Most olvassátok el a következő két egész és harmadik darab sort. A mit elolvastatok az az olvasmányoknak egy másik kis szakasza. Látjátok-e, hogy a hol ez a szakasz kezdődik, a sor beljebb van kezdve a többinél. A hány ily bekezdést találtok, annyi kis szakasza van ennek az olvasmányoknak, Számláljuk meg: hány szakaszt találunk?

Eredmény. 1. Az olvasmányoknak van czimök, 2. a czim azt mutatja, hogy az az olvasmányban miről fog olvasni az olvasó, 3. az olvasmányok szakaszokra vannak osztva, 4. a szakaszok bekezdett sorral kezdődnek, 4. a szakaszokban mondatok foglaltatnak.

Az értelmezés itt az olvasmány természeténél fogva nem lehet más, mint az egyes mondatoknak kérdések általi feltagolása, mely kérdésekre a gyermek az olvasmány saját szavaival felel.

Jelzés az eljárásban. Olvassátok az első szakaszban előjövő mondatokat. „A hova mi járunk az az iskola.” Mit olvastatok? Mi az, a hova mi járunk? A hova mi járunk az az iskola. Mi az iskola? Az iskola az, a hova mi járunk. „Az iskola épületben van a tanterem.” Mit olvastatok? Mi van az iskola épületben? — a tanterem. Miben van a tanterem? — az iskola épületben stb.

„Az alsó polczon vannak az irkák, egyébféle papirok, a szivacs, az írón (plajbász), az írotollak (pennák)” stb.

Az „írón” szó után két hajlott vonal közé van rekesztve ez a szó: pennák. Ez az előtte álló szót magyarázza, t. i. hogy az írót plajbásznak is hívják. Mindjárt ezután láttok-e rekeszbe tett szót? Melyik az? (pennák.) Ez is az előtte álló szót, az író-

tollat magyarázza, t. i. hogy az író tollakat másként pennáknak is nevezik. *A rekeszbe tett szók rendszereint az előttök álló szót magyarázzák.*

6. §.

A hangzatosság érzékeltetése. Értelmezés szóhelyettesítések által.

(Negyedik olvasmány „A hangya.“)

Mi a czime ennek az olvasmánynak? Mit mutat nekünk ez a cím? — hogy itt a hangyáról fogunk olvasni. (Kérdezősködés a hangyáról.) Milyen állat? Nagy-e, kicsiny-e? stb. Milyen szokása van? stb.

„Nézd csak a kis hangyát, nézd csak nézd, mit mivel.“ Mi mondja azt itt: nézd csak a kis hangyát? (A könyvecske.) Kinek mondja? (Az olvasónak.) Most ti vagytok az olvasók, tehát nektek mondja. Mit mond a könyv, mit nézzünk, — hogy mivel a hangya? Tudnátok-e helyett „mit mivel“ más szót is használni, melynek ugyanazon értelme van (mit csinál, mit cselekszik).

„Szájában mily izmos kenyérmorzsát czipel.“ Értitek-e ezt a szót „izmos“? Itt azt értjük alatta: nagy. Itt egy szó van: „czipel“, tudnátok-e más szóval megmondani ennek az értelmét? (visz). „Czipel“, ezt arról szoktuk mondani, a ki magához képest valami nagy csomót nagy nehezen visz. A kis hangya nagyobb darab kenyérmorzsát elczipel, mint a milyen nagy maga.

„Azért czipeli ezt élelemtárába, hogy a hideg télen ne kopják fel álla.“ Hova czipelte a hangya a kenyérmorzsát? — élelemtárába. A hol valamit

tartogatunk, az *tár*. A hol élelmiszereket, lisztet, szalonnát, borsót stb. tartogatnak, az élelemtár. A hangyáknak is van a föld alatt és hasadékokban olyan helyecskéjük, a hol élelmőket tartogatják, van élelemtáruk.

Mit olvastál, miért czipeli a hangya a kenyérmorzsát élelemtárába? — hogy hideg télen fel ne kopják álla. Ezt így lehetne másképp mondani: hogy a hideg télen meg ne éhezzék. A ki sokat éhezik, annak a képe, az álla megsoványodik, úgy tetszik, mintha felkopnék az álla.

„Mig a meleg nyár-tart, ő sohasem hever, neki a munkásság kellemetes teher.“ Meddig nem hever? Milyen teher neki a munkásság? (kellemes, azaz gyönyört okoz neki). A földmivelők is mikor keresik kenyerőket? — nyáron mikor melegek vannak. A ki nyáron keres munkálkodik, van-e annak télen mit enni?

„A piczi hangyácskák dolog után élnek, rest gyermekek tőlük példát vehetnének.“ Mi után élnek a hangyák? — dolog után. Élnek-e más állatok is dolog után? (méhek, lovak, ökrök). Vannak-e olyan állatok, melyek nem dolgozással keresik élelmőket? (juh, disznó, fecske, gólya.)

A könyv azt mondja: „rest gyermekek tőlük példát vehetnének.“ Kit nevezünk restnek? — a ki nem szeret dolgozni. Példát venni a hangyáktól, ezt így mondhatnók másképp: tanulni a hangyáktól, hogy mi is akkép cselekedjünk. A dolgozni nem szerető gyermekek tehát tanulhatnának a hangyáktól szorgalmat, munkaszeretetet. Ti is kövessétek a kis hangyák példáját.

Miután jól megértettétek, a mit a hangyáról

olvaszatok, most kinézve a könyvből hallgassatok rám, miképen olyasom én fel az egész kis olvasmányt.

A tanító felolvassa végig hangzatosan úgy, hogy a gyermekek az egymásnak megfelelő rím és rímviszhangokat sejtthessék, kiérezhessék. A felolvasás után némelyekkel utánolvasztatja; azután könyvnélkül megtanultatja és hangzatosan felmondattja.

7 §.

Az ötödik olvasmány feldolgozása.

Figyelmeztetés. Az ötödik olvasmány, melyben, két kivétellel, egyes befejezett mondatok foglaltatnak, alkalmas arra, hogy a tanító a szakaszok, mondatok, szók megkülönböztetésének bővebb begyakorlására felhasználja; magában értetvén, hogy az értelmezés el nem maradhat. A szükséghez képest felhasználhatja a tanító némely eddig közlött nyelvtani elemek ismétlésére is.

Jelzés az eljárásban. Mi a czime az olvasmánynak? — „Az iskolai élet.“ Tehát miről fog itt olvasni az olvasó? Arról, hogy miben áll az iskolai élet, mit tesznek a növendékek az iskolában?

Ez az olvasmány fel van-e osztva szakaszocskákra? Hány szakaszból áll az egész?

Olvassátok az első szakaszban levő mondatokat. „Minden reggel és minden délután az iskolába megyünk.“ Mit olvaszatok, hova mentek ti? Mikor mentek ti az iskolába? Mikor van reggel? Mikor van délután? (Folytatás.)

Most kezdjétek elől az olvasmányt s olvassátok úgy, hogy mindenütt, a hol szünetjel van, állapotjatok meg és mondjátok meg, mely szünetjel az?

Figyelmeztetés. A második szakaszban egy *kettőspont* jön elő, ezt sem kell ismertetés nélkül hagyni. Az ismertetés következő lehet:

Ezen mondat után: „mielőtt munkához fognánk, így imádkozunk,” két egymásfelett álló pont van (a tanító a táblán is megmutatja). Ez is szünetjel, mint a pont és vonás; tehát a kettőspontnál is szünetet kell tartani, az olvasásban épen úgy, mint a pontnál és vonásnál. De ez még mást is mutat. Olvassuk csak a mondatot. „Mielőtt munkához fognánk, így imádkozunk.” Most következik az imádság melyről szó van: „Atyánk add ránk áldáso-dat” stb. A kettőspont arra mutat, hogy utána következik, a miről szó van. Itt az imádságról van szó s a kettőspont után következik az imádság: „Atyánk add ránk” stb.

8. §.

A hatodik olvasmány feldolgozása. Megszólító- és idézőjel.

(„Munkára fel.”)

A hatodik olvasmány vers lévén, nem alkalmas nyelvtani fejtegetésre, mely által vesztené hatását. Itt csupán egyszerű értelmezésnek, a szokatlanabb szók megmagyarázásának van helye. Azonban előfordulván itt a megszólító- és idézőjel, ezeket meg kell ismertetni.

Eljárás. Mi a czime ennek a kis olvasmány-nak? — „Munkára fel.” Ezzel a szóval: *fel*, serkentenünk szoktunk valamire. Ha a gyermeket az alvásból fel akarjuk költetni, ezt mondjuk: *fel!* gyermek *fel!* Ha valakit munkára hívunk *fel*, ezt mondjuk: *munkára fel!*

Olvassuk! „Munkára *fel!*” Mit olvastál? Hogy érted ezt? — hogy munkára vagyunk felhiva. Ezen szó után: *fel*, egy jegyet (!) láttok. Felírom a táblára is. Ilyen jegyet a felhívó, felszólító mondatok után szoktak tenni. Az ilyen jegynél is szünetet

kell tartani az olvasásban: „ne vesztegelj.“ Ez alatt azt értjük: ne légy tétlenül, ne légy úgy, hogy semmit se tégy. Mit értünk hát ez alatt: ne vesztegelj?

„Nem restekért van itt a hely.“ Mit mondtunk a kis hangyánál, ki a rest? — a ki nem szeret dolgozni. Hogy érted hát ezt: nem restekért van itt a hely? — nem olyanokért van itt a hely, a kik nem szeretnek dolgozni.

Most olvassuk el egyfolytában, a mit részenként olvastunk (elolvassák). Ennek a kis beszédnek az elején és végén két-két kis vonást („“) láttok. (A tanító felírja a táblára is.) Ha valakinek a beszédjét hozzák fel az olvasmányban, ilyen kettős kis vonást tesznek a beszéd elejére és végére. Mikor használják tehát az ilyen kettős kis vonást? Hova szokták tenni?

„Ma ez hangozik szerteszét.“ „Szerteszét“ — mintha mondanók: mindenütt, mindenfelé. Mi hangzik ma szerteszét? ez: Munkára fel!

„Ó halld te is tetterre kész szívvel.“ Mit mond? Mit halljatok meg ti is? Milyen szívvel halljátok meg? Tetterre kész szívvel, az az nem vonakodva, hanem szívesen téve.

„Észszel jövődbe nézz.“ Az az gondoljátok meg, hogy idővel ti is felnőtt emberek lesztek, s ha mint gyermekek munkálkodtok, mint nagy emberek boldogok lesztek.

„Áll előtted is munkakör.“ Vannak-e nektek is kiszabott munkáitok? Melyek azok? írás, olvasás, számolás stb.

Ez a ti munkakörötök. Hát a tanítónak mi a munkaköre? Hát a földmivesnek?

„Nézd minden jó előre tör.“ Mintha mondanók : Minden jó ember igyekszik a maga dolgában előre haladni, előre törni. A jó gyermek igyekszik előre haladni (előre törni) a tanulásban és jó magaviseletben.

„Naponta mind elébb halad, míg a rest és tétlen, marad.“ Ki halad elébb naponta (minden nap)? a jó, a ki igyekszik. Ki marad hátra? a rest, a tétlen, azaz : a ki semmit nem tesz. Ha ti igyekeztek a tanulásban, elő fogtok-e haladni? A ki nem szeret tanulni, hátra fog-e az maradni a tanulásban?

„A kor repül, gyors szárnya van.“ Mi repül? a kor, azaz: az idő. A tegnapi idő elmult-e, elrepült-e már? A mai nap is el fog-e mulni, el fog-e repülni? Az idő elmulik, elrepül, mintha szárnya volna, mint a madárnak. Van-e valósággal szárnya az időnek? Ezt csak így szoktuk mondani, mert az idő hirtelen el szokott tűnni előlünk, mint a szárnyas madár.

„Egy percz se teljék nyomtalan.“ Egy percz (másod) oly kevés idő, hogy míg ezt kimondom : egy, elmúlik. Ha az ember porban megy, látszik-e nyoma? Ha deszkapadlón megy, látszik-e nyoma? Ekkor nyomtalanul megy. A mit most elolvastatok, annak az az értelme, hogy legkevesebb idő se teljék el töletek munka nélkül, azaz úgy, hogy haszna ne láttassék.

Most a tanító maga olvassa fel az egész olvasmányt szépen s a hangzatosság némi érzékeltetésével. Azután olvastassa fel némelyekkel s tanultassa meg könyvnélkül.

9. §.

A hetedik olvasmány nyelvtani felhasználása.

Ezen olvasmány felhasználandó ezen helyesírási szabály megismertetésére : Az emberek neveinek kezdő betűi nagy betűvel irandók. Például :

„Vincze fest.“ Vincze fiú neve-e vagy leányé? Nézzétek meg, milyen betűvel kezdődik. „Veronika sepreget.“ Veronika fiú neve-e vagy leányé? *A fiú- és leányneveket s általában az emberek neveinek kezdő betűit nagy betűvel kell írni.*

Gyakorlatúl a tanító utániratja a gyakorlatban levő kis mondatokat. Diktálás után és maguktól is írat fiú- s leányneveket.

10. §.

A nyolczadik olvasmány (a ház) nyelvtani felhasználása.

Alkalmas olvasmány értelmezésre a könyv saját szavaival. Czélszerűen felhasználható azon helyesírási szabály megismertetésére, hogy pont után a szó kezdő betűjét nagy betűvel írják. Például :

Olvassátok az első mondatot. „Minden háznak van fala.“ Mi van a mondat végén? (pont). Milyen betűvel kezdődik az utána álló szó, nagy- gyal-e vagy kicsinynyel? Keressétek fel az olvasmányban a pontokat s nézzétek meg, hogy mindenütt nagy betűvel kezdődik-e a pont után álló szó? (a gyermekek vizsgálatot tartanak). *Pont után a szó kezdő betűjét nagy betűvel írják.*

Gyakorlatúl a tanító néhány mondatot kiirat az olvasmányból, figyelmeztetve a szabály megtartására.

11. §.

A kilenczedik olvasmány (a házikó) tárgyalása. Kérdőjel.

Ezen olvasmányt a talányok sajátosságának első sejtetésére és arra kell felhasználni, hogy általa a gyermekben az olvasási kedv és tárgy iránti érdeklődés ébresztessék, fokoztassék.

Tárgyalás. Találjátok ki, mi az : a világot általéri, még is egy tyuk általléri? Az országuton a kerékvágás. (A tanító adja meg a magyarázatot.) Ez egy talány volt; mert nem volt megmondva a kérdésben, mi az, a mi a világot általéri, még is egy tyuk általléri; hanem magunknak kellett megtalálni a kérdésben foglalt leírásból.

Még egy másik talányt tesztek fel. Mi az : se ajtaja, sem ablaka, még is négyen laknak benne? Dió (magyarázat).

Olvassátok „a házikót.“ Ez is talány lesz. Meglátjátok, hogy ha végig olvassuk figyelemmel, ki tudjuk találni az elrejtett kérdést.

„Ismerek egy kis házikót, abban egy kis szarvas lakót.“ A könyvünk azt mondja, hogy kis házikónak kis szarvas lakója van. Vajjon nem tehén-e ez? Hiszen a tehénnek van szarva? Miért nem lehet ez tehén? Mert a tehén nem kicsiny, nem is kis házikóban lakik. Hát kecske lehet-e stb.

Olvassuk tovább. „Hogyha e kis lakó megyen, akár csak egy lépést tegyen, az ember ezt alig hiszi.“ Ezt úgy kell érteni, hogy mikor ennek a kis házikónak a lakója megyen, oly lassú a menése, hogy az ember nem hiszi, hogy a házikó lakója megyen. Ebből még inkább gondolhatjuk, hogy

ennek a kis házikónak a lakója sem nem tehén, sem nem kecske, sem nem juh, mert ezek sebesen is tudnak menni.

„Házát mindig hátán viszi.“ Már ebből könnyen ki lehet találni, mi annak a kis házikónak a lakója, ha valaki látott már olyan állatocskát, a mely a házát a hátán viszi.

Ha ebből kitalálták a gyermekek a talányt, a tanító így szólhat: még van róla valami mondva. Olvassuk el. Majd ebből még inkább meggyőződünk, hogy helyesen találtuk-e ki a talányt.

„Ha mentében megbillented.“ „Mentében“: ezt így kell érteni: mikor megy. Tehát ha akkor billented meg, mikor megy.

„Avagy a szarvát érinted, behuzza magát a lakó.“ Csakugyan úgy tesz-e a csiga, hogy mikor megbillentjük, vagy a szarvához nyulunk, behuzza magát a héjába?

„Mondd meg mi ez a házikó.“ Most már könnyű megmondanotok, mi ez a kis házikó? A csigának a héja. Miért mondhatjuk a csiga héját házikónak? Mert a csiga úgy lakik abban, mint az emberek a házban.

A tanító azon legyen, hogy ez alkalommal a csiga állatocskát különösen azok kedvéért, kik azt még nem ismerik, természetben is bemutatthassa.

Olvassátok el még egyszer az utolsó mondatot. Itt az van kérdésbe téve: mi ez a kis házikó? Ez hát egy kérdező mondat. Ezen kérdező mondat után egy jegyet láttok, olyan alakú jegyet, mint egy sarló. Megmutatom a táblán is. Ez *kérdő jegy*, melyet a kérdező mondatok után szoktak tenni. Ennél is szünetet tartunk. Keressünk fel az

abc-ből több kérdőjelt. Miféle olvasási szünetjeleket ismertek már? (a gy. figyelmeztetni kell a kérdő mondat hangsúlyozására.)

12. §.

Tizedik olvasmány (a szülei ház.)

Ezen olvasmány a beszéd és értelem gyakorlatok 24. §-ével egybefüggőleg csupán értelmezésre alkalmas, mondatonként és mondatcsoportonként.

13. §.

A tizenkettedik olvasmány felhasználása. Előkészítés a mondat két lényeges tagjának ismeretére.

Ezen olvasmány czélszerűen használható fel a mondat két lényeges tagjának, az alany és állítmánynak kitálatatására, a nélkül, hogy nyelvtani műszó távolról is szóba jönne.

„Gábor katona.“ Kiről van itt szó? Gáborról.
Mit mondtunk Gáborról? hogy katona.

„Géza pap.“ Kiről van itt szó? Gézáról. Mit mondtunk Gézáról, hogy pap stb. (Folytatás.)

Ismételni lehet az itt előjövő mondatoknál következő szabályokat: a pontnál meg kell állapodni olvasás közben. Pont után a szó kezdő betűjét nagy betűvel írják. Az emberek nevének kezdő betűjét nagy betűvel írjuk.

Az itt megjelölt nyelvtani czélokra felhasználandók a 17, 23, 27, 37. olvasmányok, melyekben egyszerű mondatok fordulnak elő.

A tizenharmadik olvasmány (az udvar). A vonás bővebb ismerete.

Olvassátok azt az olvasmányt : „az udvar.“
Olvassátok mindaddig, míg a pontra nem akadtok.
„Emlékszel Gábor, így szólt Endre társához, tanító ur meghagyta, hogy vizsgáljuk meg, mi van az udvarunkon.“

Ime, míg pontra akadtatok három sort kellett elolvasnotok. Ebben a pontban sok apró mondat van. Olvassuk egyenkint a mondatokat, én is olvasom veletek.

„Emlékszel Gábor.“ Álljunk meg. Micsoda jegy van itt a mondat végén? vonás (vessző). Olvassuk tovább! „így szól Endre társához.“ Álljunk meg. Micsoda jegy van itt is a mondat végén? — vonás (ekkép folytatandó a pontig). Látjátok tehát, hogy *ha egy pontban több kis mondat van, azokat vonás által választják el egymástól.*

A tanító a fén jelzett eljárással veszi fel a következő pontokat is, s a mondatokra szaggatást és vonásnál való szünetelést lehetőségig begyakoroltatja. E gyakorlás haszna ki fog terjedni a többi olvasmányok helyes és értelmes olvasására is.

A tizennegyedik olvasmány feldolgozása. (Gyula, Endre és a czirmos.)

Figyelmeztetés. A kis olvasók még addig az olvasmányokat csak mondatonként értelmezték, és leginkább a könyv szavaival adták elő. Így is kellett azt tenniök, mert a gyermek elméje ezen korban még sokkal fejletlenebb s olvasása lassúbb, mintsem az értelmezést nagyobb

szakaszok felölelésével megbirhatná. Az értelmezésnek pedig leginkább abból kellett állani, hogy a gyermek a könyv szavaival tudja elmondani a mondat tartalmát és mit kelljen érteni némely szokatlanabb szók alatt.

Azonban midőn a gyermek elég folyékonyan olvas, mit e foknál már róla, ha jól vezetett, feltehetünk, meg kell tenni az első kísérletet arra is, hogy nagyobb szakaszcskák felvétele által arra szoríttassék, hogy ne csak a szavakat mondja el, a mint azokat kiolvasta, hanem magát a dolgot is előadja lehetőleg rendben, összefüggőleg és saját szavaival. E célra csupán az elbeszéléseket lehet felhasználni s ezek közt is csak olyanokat, melyek mind tartalmuk, mind irmodoruknál fogva igen egyszerűek és könnyen felfoghatók. Ezen első kísérletre igen alkalmas a 14-ik olvasmány.

Az eljárásban fő kellék, hogy mindaddig, míg a gyermek az elbeszélést elég folyékonyan nem tudja olvasni, a dolognak vagyis eseményeknek saját szavaival való összefüggő előadását a tanító ne kívánja; továbbá, hogy az elbeszélést előadásra előbb ne egészen, hanem szakaszonként vagy ezek egyes részeit vegye fel.

E végett a tanító előre vonzalmat keltvén a tanítványokban az elbeszélésben foglaltak érdekessége iránt, kihagyja az olvasmányt többszöri magános átolvasás végett, s midőn tárgyalni akarja, felolvastatja az egyes pontokat, vagy többeket is összefoglalva, ha szorosan összetartoznak s előadatja a befoglalt eseményeket közbeszótt kisegítő kérdésekkel, úgy irányozva az előadást, hogy a gyermek a könyv szavaihoz felettebb ne ragaszkodjék. Midőn a tanító a szakaszokat végig tárgyalta, az egész elbeszélést még egyszer egy huzamban elolvastatván, az egészet elbeszéli az események rendje szerint, lehetőleg a gyermek saját szavaival.

Tárgyalás. Olvassátok a czimet. „Gyula, Endre és a czirmos.“ Mit mutat a czim, miről fogtok olvasni?

„Gyula és Endre a mint haza jöttek az iskolából, köszöntek atyjoknak és letették táskájukat.“

Mit olvastatok, mit csináltak Endre és Gyula? — köszöntek atyjoknak. Hát még mit is tettek? — letették táskájokat. Mikor cselekedték ők ezeket? — Akkor, midőn haza jöttek az iskolából. Testvérek voltak-e Gyula és Endre? Honnan gondoljátok? Onnan, mert azt olvastuk, hogy köszöntek atyjoknak. Ugyanaz volt atyja mindkettőnek, tehát testvérek voltak. Helyesen cselekedte a két testvér, hogy hazamenetelekor köszönt atyjának? A köszönés által a gyermek tiszteletét mutatja szülői iránt.

„Az anyjok egy-egy darab vajaskenyeret adott nekik.“ Mit adott nekik az anyjok? Az nincs megmondva, vajjon megköszönték-e ezt; de jó fiúkról, mint Gyula és Endre, feltehetjük, hogy megköszönték. Jó gyermek meg szokta köszönni, ha bárki is valamit ad neki.

„Azután egy kis darabot kértek még a czirmosnak, a házi ebnek is. Ezzel kimentek az udvarra játszani.“ Minek is kértek még vajaskenyeret? Mi volt az a czirmos? Mikor a czirmosnak is kaptak vajaskenyeret, hova mentek?

Most mondd el N. a mit eddig olvastál.

„A czirmos azonnal ott termett mellettök, mosolyogva nézett a fiúkra.“ Mit csinált a czirmos? Mit gondoltok, miért termett ott mindjárt a czirmos mellettök? — mert szerette a két fiút. Miért szerethette? — mert a két fiú is szerette a czirmost. Hát még miért is termett mellettök? — mert várta, hogy kap tőlök valamit. Nem is feledkeztek meg a czirmosról, mert ennek a számára is kértek anyjoktól vajaskenyeret. Jószivű gyermekek szeretik az állatokat s gondoskodnak is rólok.

Azt olvastátok, hogy mosolyogva nézett rájuk

a czirmos. Hát tud a kutya mosolyogni? Ezt úgy kell érteni, hogy a czirmos oly nyájasan nézett a két fiúra, mintha mosolygott volna.

„Mikor Gyula harapott egyet a vajaskenyérből, czirmos az ő falatját kísérte szemével. Mikor Endre vett a szájába, akkor meg erre vetette szemét.“ Mit csinált a czirmos, mikor Gyula harapott a vajaskenyérből? Hát mikor Endre vett a szájába kenyeret? Mit gondoltok, miért nézett a czirmos hol egyik, hol másik fiúra? — várta, hogy vagy az egyik vagy a másik vet neki egy kis kenyeret, mintha kért volna tőlök. Azért hogy az állatok nem tudnak beszélni, tudnak-e e maguk hangján eledelt kérni? Hallottátok-e már, hogy kéri a ló az abrakot? (röhögéssel), a tehén a szénát? (bögéssel), a disznó az eledelt? (visitással).

„Gyula vetni is akart neki egy keveset, de Endre figyelmeztette őt: „ne adjunk neki, míg nem szolgál. Addig állogatták, ültetgették czirmost, hogy egyszer csakugyan a két hátulsó lábára állt.“ Ki akart czirmosnak vetni kenyeret? Ki nem hagyta ezt tenni? Miért nem hagyta? engedelmes volt-e czirmos? Megtette-e a mit tőle a két fiú kívánt?

„Vetettek neki egy darabocská kenyeret, azután megsimogatták, hogy örült a bolond! Csóválta a farkát, lefeküdt örömében, meg fel ugrott, Gyulára még rá is kapaszkodott.“ Megjutalmazta-e a két fiú a czirmost, a miért szolgált nekik? Mivel utalmazták meg? Örült-e czirmos a kenyérnek és megsimogatásnak? Mivel mutatta ki örömét és szeretetét? Tudnak-e örülni még az állatok is? Tudák-e szeretni azt, ki velök jól bánik, ki őket szeret: ki nekik enni ad?

„Gyere Gyula, fogjuk be czirmost a kis szekérbe. Jó lesz biz az, gyerünk. Czirmos egy kis idő múlva huzta a kis szekeret elé-hátra. Azután ismét kifogták.“ Mit mondott Endre Gyulának? Mit felelt Gyula? Mit tettek czirmossal? Mit tett czirmos a kis szekérrel?

„Végül az udvaruk aljában levő tóhoz lesétáltak. Czirmos is velök ment mindenütt.“ Hová sétáltak? Kisérte-e őket czirmos mindenütt?

„Nagy kedve jött Endrének a vízben lobácsolni. A tó partjára leült s benyujtotta a lábát s úgy lubiczkolt. Gyula mondta neki: ne próbálgassa, elkeveri a ruháját. Endre nem fogadta a szót. Egyszer potty! fővel a vízbe esett.“ Mire jött kedve Endrének? És mit tett! Mire figyelmeztette őt Gyula? Szót fogadott-e neki? S mi történt? Jó testvér volt-e Gyula? Miért? Jó lett volna-e Endrének a Gyula szavát megfogadni?

„Gyula rettenetesen elsikoltotta magát. Czirmos nem volt rest, Endre után beugrott a vízbe. Megfogta fogával Endre ruháját s kihuzta a partra. A Gyula sikoltására apjok is oda érkezett, mikorra Endrét a czirmos már megmentette a haláltól.“ Mit csinált Gyula, mikor Endre a vízbe esett? Hát czirmos mit tett, mikor ezt meglátta? Mikor a sikoltásra apjok oda érkezett, meg volt-e Endre mentve a vízbe fúlástól? Mi mentette meg?

„Mily sokat ér egy hűséges kutya!“ Mi által mutatta meg a kutya az ő hűségét? A házi ebek mi által szokták gazdájok iránti hűségöket kimutatni? — az által, hogy őrzik a házat, ugatás által hirt adnak a gazdának, ha idegen jön az udvarba,

megvédik urokat a veszedelemtől. Sokat ér-e tehát egy hűséges kutya?

Holnapra jól megtanuljátok olvasni az Endre, Gyula és czirmos történetét és nekem el fogjátok beszélni. (A tanító elbeszéli a történetből a főbb eseményeket az események rendje szerint s lehetőleg a gyermek saját szavaival, szem előtt tartva a figyelmeztetésben mondottakat, s hogy a kutya hűsége iránt még elevenebb benyomást tegyen a gyermek szívébe, nyomban olvastatja a következő olvasmányt: „Csitt kutyácskám, meg ne ugass“ stb. L. „A tolvaj és kutya.“ 15. olvasmány.)

Tárgyalás. „Csitt! kutyácskám meg ne ugass, csendesen légy, meg ne harapj! Nem bántalak nemes állat, íme nézd, hússal kinállak.“ Ki szólott így a kutyácskához: meg ne ugass, csendesen légy, meg ne harapj? (a tolvaj). Ki mondta a kutyácskának: nem bántalak nemes állat, íme nézd hússal kinállak? (a tolvaj.) Mit mondott a tolvaj a kutyácskának?

„Most már azért is ugatok, sejtem a rossz akaratot.“ Mi mondta azt?.. most már azért is ugatok (a kutyácska.) Hát még mit is mondott a tolvajnak a kutyácska? — ezt: sejtem a rossz akaratot. Hiszen a kutya nem tud beszélni, hogy mondhatta volna tehát azt a tolvajnak? Igaz, hogy a kutya nem tud beszélni, de a kutya oly okos állat, hogy sokszor negtudhatni, mit mondana, ha beszélni tudna. Látjátok! a tolvaj megkinálta a kutyácskát hússal, hogy ne ugasson. A kutyácska pedig észrevevén, hogy a tolvaj rosszat akar, mintha mondta volna: Most már csak azért is ugatok, a miért megkinálál, mert ebből is látom, hogy te az én jó gazdámak kárt akarsz tenni.

„Látom, azért édeskedel, s az udvaron lesel-

kedel, hogy a szememet bekössed s gazdámat megrövidítsed.“ Mit mondott még a kutyácska a tolvajnak? — látom, azért édeskedel, hogy bekösd a szememet. Ennek az az értelme : látom, azért kedveskedel nekem hússal, hogy úgy viseljem magamat, mint a kinek a szemét bekötik, hogy meg se lássalak, hogy lopni jöttél. Még azt is mondta a kutyácska: látom, azért leselkedel, hogy gazdámat megrövidítsed, azaz kárt tégy neki. Még mondott valamit, olvassuk csak tovább mit mondott. „No lásd, azért sem hallgatok, még erősebben ugatok.“

„Úgy tett az eb, a mint mondta, a gazdáját felugatta. A tolvajnak elment kedve s odább állott szégyenkedve.“ Mit olvastatok? Csakugyan úgy tett-e az eb, a mint mondta? Mit tett tehát? — a gazdáját felugatta. Igen! mert a gazda aludt, alvásból ugatta fel. A tolvajok éjjel, a sötétségben szoktak lopni, hogy ne lássák. Volt-e aztán kedve a tolvajnak lopni? Miért nem volt? — mert a gazda észrevette, s ha megfogta volna a tolvajt, megbüntették volna. Mikép állott odább a tolvaj? — megszégyenülve. Mit gondoltok, mi miatt szégyelte meg magát a tolvaj? — a kutya hűsége miatt. A kutyácska oly hűséges volt gazdájához, hogy még hússal sem tudta a tolvaj elhallgattatni, a mit a kutya legjobban szeret.

16. §.

Általános utasítások.

Az eddigi olvasmányok folytán már mind előjöttek azon nyelvtani elemek, melyeknek megismertetése az első osztály feladatai közé tartozott, s az olvasmányok tárgyalásában, mely által az értelmes olvasással egybeköttetésben

a nyelvérzék és beszédbeli előadás képzése czéloztatott, az ABC-ben előforduló olvasmányok majd minden nemére vétettek fel oly tárgyalások, melyek az ezután következő olvasmányok feldolgozásában mintául szolgálhatnak. Ennélfogva ezzel a vezérkönyv feladata az I. osztályra vonatkozólag be is van végezve. A mely nyelvtani tárgyak ezután még előfordulnak, nem egyebek lesznek, mint az eddigieknek ismétlése, bővebb begyakorlása. Az olvasmányoknak csak értelmező feldolgozásában jönnének elő új meg új dolog- és szómagyarázatok; de mint a bevezetésben említve volt, e vezérkönyv elveinél fogva az olvasókönyveknek hagyja fel saját céljukra tartozó feladatok megoldását, s az olvasmányok oly bő tárgyalására eddig is főleg azért terjeszkedett ki, mert az első osztályban a nyelvtani elemek közlése az irvaolvasás tanításával csaknem egészen együvé olvad. A következő olvasmányok feldolgozására e szerint a vezérkönyv csak általánosságokban fogja jelzeni a tanító teendőit, és pedig következőkben:

16-dik *olvasmány*. Ezen olvasmány a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ 31. §-ával van egybefüggésben, s csupán ennek elevenítésére kell czélszerűen felhasználni. Okszerűen jár el a tanító, ha ezen olvasmány értelmező olvastatását megelőzőleg a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ nyomán beszélget a gyermekkel a tyúkról. Ez feleslegessé teszi az olvasmánynak mondatonkinti értelmezését, mely által vesztené érdekességét. Az olvasmányt nyelvtanilag elemeztetni czélszerűtlen lenne.

17-dik *olvasmány*. (L. a 13. §-et).

18-dik *olvasmány*. Csupán a nyelv szépségének érzéltetésére alkalmas.

20-dik *olvasmány*. Ezen szám alatt talányok vannak. Mintaleczke a 11. §. alatt. A kérdő jelre ismétlő figyeztetés.

21-dik *olvasmány*. Ez elbeszélés. Mintaleczke a 15. §. alatt.

22-dik *olvasmány*. A nyelv kedvességének s zenei hangzatosságának érzéltetése.

23-dik *olvasmány*. Mintaleczke a 13. §. alatt. Szók

és szótagok megkülönböztetése s gyakorlása. Utániratás a könyvből.

24-dik *olvasmány*. Főfeladat a szó- és dologmagyarázat mondatonkint, a könyv szavaival. A vonás (vessző) olvasási használatának bővebb gyakorlása.

25-dik *olvasmány*. Az egész olvasmány csupán értelmezésre és magyarázatra szolgál. Midőn az olvasmány értelmezés végett végig tárgyaltatott, az által kell érdekessé tenni, hogy a tanító az apa és négy fiú szerepét négy gyermek között kiosztja, kik egymás olvasását figyelemmel kísérvén, átveszik egymástól az olvasást a szerint, a mint szerepök kiosztva van. Az apa szerepét a tanító viszi.

26-dik *olvasmány*. Cél : hatás eszközlése, a benfoglalt jámbor érzelem kiérettetése.

27-dik *olvasmány*. (l. 13. §.)

28-dik *olvasmány*. A mondatok megkülönböztetésére és utániratásra czélszerűen felhasználható.

29-dik *olvasmány*. A nyelv zenei hangzatosságának érzékeltetése.

A 30. és 31-dik *olvasmány* a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ 39. §-al levén összefüggésben, ezek olvastatását czélszerűen előzik meg beszélgetések a faluról és városról. Mivel a két olvasmány kicsinyben festői leírás, csak az előleges tárgyalással felel meg azon célnek, hogy olvasása az olvasóra kellemes benyomást gyakoroljon s általa a gyermek a faluról és városról élénk képet nyerjen. Mondatonkinti száraz értelmezéssel e cél nem éretnék el.

32-dik *olvasmány*. (l. 13. §.)

33-dik *olvasmány*. Mondatonkinti értelmezésre és utániratásra alkalmas.

A 34-dik *olvasmány* a mezőnek festői leírása. Olvasztatását czélszerűen előzi meg a gyepről, dombról, hegyről, patakról stb. való beszélgetés. (l. „beszéd- és értelemgyakorlatok“ 44. §.)

A 25. és 36-dik *olvasmány* a 34. §-ban foglalt tárgyak élénkitésére szolgál.

37-dik *olvasmány*. (l. 13. §.)

38-dik *olvasmány*. Mondatonkinti értelmezésére alkalmas a könyv szavaival.

39-dik *olvasmány*. A 38-dik olvasmány élénkitésére szolgál. Cél : a tavasz szépsége iránti fogékonyság felkeltése.

40-dik *olvasmány*. Előleges tárgyalást kíván a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ nyomán. (B. és ért. gy. 46. §.)

41-dik *olvasmány*. Cél a haza iránti szeretetnek első beoltása. Tárgyalása hasonló a 4-dik olvasmányéhoz. Tárgyalás után a tanító maga az egészset hatással felolvassa, hogy a gyermekek azonnal átérezzék e költemény hatásos erejét, s csak azután olvastassa el többször a növendékekkel. Könyv nélkül megtanítandó.

42-dik *olvasmány*. Előleges tárgyalást kíván a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ 48. §-a nyomán.

43. és 44-dik *olvasmány*. (l. a festői leírásokból mondottakat.)

45-dik *olvasmány*. Előleges tárgyalást kíván a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ 51. §-a nyomán.

46, 47, 48, 49, 50, 51, 52-dik *olvasmányok* a természet, haza, isten iránti szeretet érzésének felébresztésére szolgálnak. Egyszerű előleges tárgyalásokat kívánnak. Nyelvtani fejtegetések ezeknél kerülendők.

Jegyzet. A történhető tévedés kikerülése végett nem lesz felesleges megemlíteni, hogy a midőn a fentebbi olvasmányok némelyikénél a „beszéd- és értelemgyakorlatok“ oly cikkeire történt utalás, melyeknek tanítása a második osztályban jön elő, nagyon eltévesztenők a cél, ha ezeket az illető olvasmányokkal, egybefüggőleg az idézett cikkek terjedelmében alkalmaznók a kívánt előleges tárgyalásokra. Azok csak mint megfelelő anyagok jeleztek, melyekből a tanítónak a növendékek felfogásához mérten a legegyszerűbb modorban csak annyit kell felhasználnia, mennyi a célra s az olvasmány tartalmának megértésére elkerülhetlenül szükséges. *)

*) Nagy L. „Vezérkönyv a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításában“ (1869.) ezimű könyvére van hivatkozva.

MÁSODIK RÉSZ

a II. osztály számára.

Figyelmeztetés. A magyar kir. vallás és közoktatási minister úr által megállapított népiskolai tanterv szerint a szorosabb értelemben vett nyelvtan tanítása a II. osztályban kezdődik, de megelőzőleg a tanító egy ideig a múlt évben követett módon halad, azaz ismétel. (L. népiskolai tanterv 16. l.)

E vezérkönyv az ismétlést szem előtt tartja, de az első osztályban szerzett nyelvtani ismereteket ismétlés közben szélesbíti s kiterjeszti azon mértékig, meddig azt a népiskolai oktatás ide vonatkozó célja az említett tantervvel egybehangzólag megkívánja. Az olvasástanítás közben eddig szórványosan és alkalmilag közlött nyelvtani ismereteket kibővítve némileg rendszerezeti, a szemlélés és észlelés útján felismert nyelvtani jelenségeket tételekbe foglalja, hogy ez által útját egyengesse a nyelv öntudatos használatának.

17. §.

A mondat. Helyesírás és olvasási szabályok.

1-ső gyakorlat.

Az állat.

1. **Az állat lélekzik.** 2. **Az állat érez.**
3. **Az állat mozog.** 4. **Vannak házi állatok.**
5. **Az állat érez örömet.** 6. **A vízben laknak**

állatok. 7. Az állatoknak van fegyverök. 8. Az ökör szarvával döf. 9. A méh fulánk-jával szúr. 10. A vadállatok erdőben laknak. 11. Sok állat megeszi állattársát.

Gondoljatok valamit a krétáról, s a mit gondoltok, mondjátok meg nekem szavakba foglalva. „A kréta fehér.“ (A tanító lehetőleg mindig egész mondatokban feleltessen.) Gondoljatok erről a falitábláról valamit, s a mit gondoltok, szavakba foglalva mondjátok meg. „Ez a falitábla fekete.“ A mit most mondtatok, az is mondat. *Ha gondolatunkat szavakba foglalva kimondjuk, az mondat.* Mi tehát a mondat? — Ha gondolatunkat szavakba foglalva fejezzük ki, minek nevezzük azt?

Keressétek ki gyakorlókönyvetekből az első gyakorlatot. Mi a címe? Olvassátok. „Az állat lélelzik.“ Van-e itt valami gondolat kimondva? Miről? — az állatról. Mi van mondva róla? — lélelzik. A mit elolvastatok, mondat-e az? Miért mondat? — mert vele gondolat van kimondva (kifejezve).

Olvassátok tovább. „Az állat mozog.“ Van-e itt valami gondolat kimondva? Miről? Mi van róla mondva? A mit elolvastatok, mondat-e? Miért? stb. (Folytatás végig.)

Gyakorlatok élőszóval. Gondolj valamit a vérébről. Gondoltál? Mondd ki szóval, a mit gondoltál. A midőn ezen gondolatodat szavakba foglalva kimondtad, mit mondtál? — mondatot. (Folytatás.) N. mondj egy mondatot. M. te is mondj egy mondatot stb.

Helyesírási szabályok. Olvassátok az első mon-

datot. „Az állat lélekezik.“ Be van-e itt végezve ez a mondat? Nézzétek meg, mi van a mondat végén? — pont. Olvassátok a 2-dik mondatot. Be van-e itt végezve a mondat? Itt is mi van a mondat végén? Nézzétek meg, van-e minden bevégzett egyes mondat végén pont? *A bevégzett egyes mondatok után pontot szoktak tenni.* Hova szoktak pontot tenni? A bevégzett egyes mondatok után mit kell tenni?

Olvassátok az első mondatot. Melyik itt az a szó, melylyel a gyakorlat kezdődik? (Az) Melyik ennek a szónak a kezdőbetűje? (A) Milyen betű ez a kezdőbetű, nagy-e vagy kis betű? Keressétek ki olvasókönyvetekből*) az első olvasmányt. A kezdő szó kezdőbetűje nagy-e vagy kis betű? (A tanító még szemlélteti több olvasmány kezdőbetűjét is.) *A kezdő szó kezdőbetűjét nagybetűvel írják.*

Ha te atyádnak írnál, s így kezdenéd az írást: Kedves atyám! a kezdő szó kezdőbetűjét, a k-t milyen betűvel írnod? Miért írnod nagy betűvel?

Olvassátok ismét az első mondatot. Mi van e mondat végén? — pont. A pont után milyen betűvel kezdődik a következő mondat, nagygyal-e vagy kicsinyen? Vizsgáljátok meg a többi mondatokat is, hogy vajjon minden pont után nagy betűvel kezdődik-e a következő szó? *A pont után következő szót nagy betűvel kell kezdeni.*

Olvasd N. az első mondatot. Hol tartottatok szünetet az olvasásban? — a pontnál. Olvassátok a következő mondatot. Tartottatok-e itt is a pontnál szünetet? *A pontnál az olvasásban szünetet kell*

---

*) Gáspár olvasók. a II. oszt. számára.

tartani. Olvassátok a mondatokat végig úgy, hogy minden pontnál szünetet tartsatok.

Fejtegetés. Az eddig tanultakból. (11. olvasmány Gáspár olvasók.) Olvasd N. az állatokról. „Az állat lélekzik és él.” Mondat-e ez? Miért mondat? Miről van szó? Mit mondunk róla? Melyik az olvasmányban a kezdő szó? A kezdő szónak mi a kezdőbetűje? Milyen betűvel van írva? — nagygyal. Mely szabálynál fogva? Miféle szünetjel áll a mondat után? — pont. Mely szabálynál fogva? Olvasd a következő mondatot. A kezdő szó kezdőbetűje nagy betűvel van-e írva? Mely szabálynál fogva?

Feladvány. Írjatok egyes mondatok a következő tárgyakról: fal, kréta, tábla stb. (L. a gyakorlókönyvet.) Az írásban vigyázzatok az eddig megtanult szabályokra. (A tanító ismételtesse a fentebbi helyesírási szabályokat.)

18. §.

Szók. Szótagok. Helyesírási szabályok.

Olvassátok az első gyakorlatból az első mondatot. „Az állat lélekzik.” Olvassátok ezen mondatból az első szót, a másodikat, a harmadikat. Látjátok, hogy ez a mondat szókból áll. Mely szókból áll ez a mondat? Olvassátok a következő mondatot. „Az állat érez.” Olvassátok az első szót, a másodikat, a harmadikat. Ez a mondat is mikből áll? Bármelyik mondatot olvassátok el, meglátjátok, hogy a *mondat szókból áll.*

Gyakorlatok. 1. Olvassátok végig a gyakorlatban levő mondatokat. Állapodjatok meg minden mondat végén s mondjátok meg, mely szókból áll

az elolvasott mondat. 2. Olvassátok az olvasókönyvből az ötödik olvasmányt s minden mondatban jelöljétek ki az egyes szókat.

Olvassátok a gyakorlókönyvből az első mondatot. Melyik az első szó? Melyik a második? Melyik a harmadik? Nézzétek meg, hogy az első szó el van-e különítve a másodiktól egy kis hézag által? Hát a második a harmadiktól? Nézzétek meg a második mondatban levő szókat? El van-e különítve itt is egymástól mindenik szó? *Az írásban minden szót el kell különíteni egymástól egy kis hézag által.*

Vegyétek elő olvasókönyveteket. Keressétek ki az első olvasmányt, s vizsgáljátok meg, el vannak-e ott különítve a szók egymástól.

Feladvány. 1. Írjátok le az első gyakorlatból 5 mondatot, úgy, hogy az egyes szókat egymástól elkülönítsétek. 2. Írjátok 5 mondatot a galambról, úgy, hogy a szókat egymástól elkülönítsétek.

19. §.

Hangok. Betűk. Helyesírási szabályok.

2-dik gyakorlat.

A test részei:

ér, iz, in, iny, fej, haj, bőr, vér, kéz, láb, száj, fog, fül, kar, hát, szem, orr, áll, ujj, nyak, has, térd, czomb, nyelv, sark, talp, köröm, homlok, ajak, oldal, gerincz, bütyök, könyök, pilla, koponya, halánték, szemöldök.

Olvassátok a második gyakorlatot. „A test részei.“ Ebben a gyakorlatban az emberi testnek némely részei számláltatnak el. Olvassátok az első szót. „ér“ (a miben a vér foly). Most figyeljetelek rám, én hangoztatom: *ér*. Veszitek-e észre, hogy e szóban hangok hangzanak? Hány hang? Melyik az egyik? — Olvassátok a második szót. „iz“ (az ujjakon). Figyeljetelek rám, most én mondom: *iz*. Ebben a szóban szinte vesztek-e észre hangokat? Hányat? Melyek azok a hangok? Ez a szó is tehát hangokból áll.

Olvassátok a harmadik, negyedik stb. szót. (Előbbi kérdések.) Tehát a *szók hangokból állanak*. Mit mondtunk, hát a mondatok mikből állanak? (szókból). Tehát a *mondatok szókból, a szók hangokból állanak*.

Gyakorlat. Fejtsétek szét a gyakorlatban levő szavakat hangokra. „ér.“ Ez a szó áll két hangból, melyek így következnek egymásra: é-'r. „Vér,“ ez a szó áll három hangból, melyek így következnek egymás után: v'-é-'r.

Olvassátok még egyszer a második gyakorlatot. Ezen szó után *ér* egy kis jegyet (,) láttok (a tanító a táblára is felírja); ezt vonásnak, vesszőnek is nevezik. Nézzetek végig a gyakorlaton. Láttok-e minden egyes szó után vonást? Itt úgy-e a test részei vannak egyes szavakban elszámlálva? *Midőn valaminek a részeit egyes szavakban írjuk le, minden szót vonással szoktunk egymástól elkülöníteni.*

Feladvány. Számláljátok el a fejnek egyes részeit. Most írjátok le a fej részeit egyes szavakban, s különítsétek el egymástól a szavakat vonás által.

Olvassátok még egyszer a gyakorlatot. Úgy-e

minden vonásnál szünetet tartottatok az olvasásban? *A vonásnál egy kis szünetet kell tartani az olvasásban.*

3-ik gyakorlat.

1. **á, é, í, ó, ú, ő, ű.**

2. **a, e, i, o, u, ö, ü.**

3. **b, c, d, f, g, h, k, l, m, n, p, r, s, t, z, j, v.**

4. **cz, gy, ly, ny, sz, ty, zs, cs.**

5. **a, á, b, c, cz, cs, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs, (x, y).**

Keressétek ki a harmadik gyakorlatot. Miket láttok ott, szókat-e vagy egyes betűket? Az első osztályban tanultátok, miket nevezünk betűknek, most megint megmondom. Mondok egy szót : *ág*. Mely hangok hangzanak ebben a szóban? Tehát az *á* is, *g* is hang. Van-e az *á* hangnak látható jegye is? Ím, leirom a táblára, ti már ismeritek ezt. Ha az *á*-t a szóban hangoztatjuk, akkor *hang* a neve, még pedig *á*-hang, ha pedig az *á* hangnak a jegyét leírva vagy nyomtatva látjuk, akkor betű a neve, *á* betű. *Betűnek nevezzük a beszédbeli hang írott vagy nyomtatott jegyét.* Mit nevezünk betűnek?

Ebben a szóban : *ág*, a második hang volt *g*. Mikor nevezem ezt hangnak? mikor a beszédben hangoztatom. Mikor nevezem betűnek? — mikor írott vagy nyomtatott jegyét látom.

Most olvassátok együttesen a harmadik gyakorlatból az első sorban levő betűket. Olvassátok a második, harmadik, negyedik sorban levőket.

(A gyermekek a mássalhangzók neveit már ismerik az első osztály tanulmányaiból, most újból kell gyakoroltatni).

Mikor ezt a betűt hangoztatom : *á*, hangzik-e ezzel együtt valami más hang, vagy csak magában hangzik? — *az á magánhangzó betű.* A magánhangzó betűket megtaláljátok a harmadik gyakorlatban az 1. és 2-dik szám alatt. Olvassátok végig. Mikor ezt a betűt nevezem *b^é*, hány hang hangzik itt? (kettő). Melyik az a két hang? (*b'* és *é*). A *b^é* betű, mivel egy másik hanggal az *é*-vel együtt hangzik, mássalhangzó betű. Nevezetek más betűket is, melyek mássalhangzók. A mássalhangzó betűket megtaláljátok a 3. és 4-dik szám alatt. Betűzzétek végig ezeket. Az 5-dik szám alatt megtaláltok minden betűt, a mint sorban következnek egymásután.

A betűk átalában hányfélék? *A betűk átalában kétfélék : u. m. magán- és mássalhangzók.*

Gyakorlatok. Keressétek ki olvasókönyvetekből a második olvasmányt. Olvassátok az első mondatot. „Itt vagyok már valahára.“ {Az első szóban (itt) keressétek fel a magánhangzót. Hány magánhangzót találtok benne? Melyik az? Keressétek fel a mássalhangzókat. Melyek azok? Olvassátok a második szót (vagyok). Betűzzétek végig. Keressétek fel benne a magánhangzókat, s nevezétek meg. Keressétek fel a mássalhangzókat, s nevezétek meg. (Folytatás.)

Az *á* magánhangzó-e vagy mássalhangzó? Az *a* szinte miféle betű? — magánhangzó. Hangoztassátok velem együtt ezt *á*. (Egy kissé hosszúra nyujtsa a t.) Most hangoztassátok velem

együtt ezt *a*. Melyik hangzott hosszan? Melyik röviden? Az *á* hosszú magánhangzó, az *a* rövid magánhangzó. Hangoztassátok velem együtt ezt *é*. Most hangoztassátok ezt *e*. Melyik hangzott hosszan? Melyik röviden? Az *é* hosszú, az *e* rövid magánhangzó. A magánhangzók kétfélék, *u. m. hosszú magánhangzók és rövid magánhangzók*.

A hosszú magánhangzókat feltaláljátok az első sorban, a rövid magánhangzókat a másodikban. Betűzzétek végig.

Nézzétek meg az *á* betűt. Van-e ezen hosszú magánhangzó felett vonás (ékezet)? Nézzétek meg az *a* betűt, találtok-e ezen rövid magánhangzó felett vonást? Az első sorban, mint láttátok, mind hosszú magánhangzók vannak. Találtok-e mindegyik felett vonást? Melyek felett találtok egy, melyek felett két vonást.

Nézzetek végig a rövid magánhangzókon. Hát ezek felett találtok-e vonásokat? Hát pontokat? Melyek felett találtok egy, melyek felett két pontot? Mi a különbség az *a* és *á* között a leírásban? Mi a különbség az *ü* és *ű* között a leírásban? stb.

Gyakorlatok. Mondd el a hosszú magánhangzókat. Mondd el a rövid magánhangzókat. Olvasátok az olvasókönyvből a második olvasmányt. „Kis tanuló.” Ebben a szóban: *kis*, miféle magánhangzó van: rövid-e vagy hosszú? Ebben a szóban: *tanuló*, miféle magánhangzók jönnek elő? — rövid és hosszú magánhangzók vegyesen. Melyek a rövid, melyek a hosszú magánhangzók stb.

Feladványok. Irjátok ki a második olvasmány két első szakaszából 1-ször mindazon szokat, melyekben mind rövid magánhangzók jönnek

elő, azután azokat, melyekben mind hosszú magánhangzók, végre, melyekben a hosszú és rövid magánhangzók vegyesen jönnek elő.

Olvassátok gyakorlókönyvetekből a 4-ik szám alatt levő mássalhangzó betűket. (cz). A *cz* hány betüből van összetéve? Melyek azok a betűk? A *gy* hány betüből van összetéve? Melyek azok? stb. A *cz*, *gy*, *ly* stb., kettős vagy összetett betűk.

Nézzétek végig a 3-dik szám alatt következő mássalhangzó betűket (b, c, d). Hát ezek kettősek, összetettek-e? Ezek egyes, vagyis egyszerű betűk. *A mássalhangzó betűk kétfélék, u. m. egyszerűek és összetettek.*

Gyakorlatok. 1. Miféle mássalhangzó a *cs*? Mely két betüből van összetéve? Miféle mássalhangzó a *g*? Keressétek ki olvasókönyvetekből a harmadik olvasmányt. „A könyv.“ Az első szóban van-e mássalhangzó? — „Könyv.“ Miféle mássalhangzók jönnek ebben elő? *k* egyszerű mássalhangzó, *ny* összetett mássalhangzó, *v* egyszerű mássalhangzó stb.

Feladvány. Irjátok ki az első olvasmányból először azon szokat, melyekben mind egyszerű mássalhangzók vannak, azután azokat, melyekben egyszerű és összetett mássalhangzók vegyesen jönnek elő.

4-dik gyakorlat.

á-val. 1. - r, - s, - g, s - r, v - r, k - r, r - k, p - r,
ny - r, sz - r, r - cs, s - s.

a-val. 2. - d, - dd, m - r, r - k, n - p, v - r, v - rr,
p - p, k - s, v - k, cs - p, ny - k.

é-vel. 3. -r, -g, -n, -p, -sz, v-r, k-r, b-r,
d-r, r-t, k-k, n-p, f-l, k-z.

e-vel. 4. -gy, -nyv, -dd, m-gy, s-r, ny-r,
s-b, n-dv, m-r, v-dd, sz-dd, v-t.

i-vel. 5. -r, -v, -gy, -ny, s-r, v-z, h-r,
gy-k, s-p, s-k, ny-r, cs-p.

í-vel. 6. -n, -s, -dd, -tt, -m, v-sz, h-sz,
h-t, m-t, ny-t.

ó-val. 7. -l, -n, -v, l-, r-, s-, t-, j-, k-r,
p-r, s-s, t-t, -lt.

o-val. 8. -ly, -rr, m-s, k-s, s-k, r-st, f-g,
ny-m.

ú és u-val. 9. -t, -r, -gy, r-t, t-r, sz-r,
gy-r, f-r, k-t.

ű és ü-vel. 10. -z, -r, m-, f-, h-, b-z, f-z,
gy-jt, f-t, gy-r, ny-g, sz-r.

ő és ö-vel. 11. -r, n-, b-, v-, k-, b-r, gy-z,
sz-r, g-z, -n, -v, s-r, k-ny, k-nyv,
-lyv, -nt, -rv.

Feladványok. 1. Egészítsétek ki az 1-ső szám alatti mássalhangzókat á betűvel, és írjátok le az azokból származó szokat (útbaigazítás élőszóval).
2. Egészítsétek ki a 2., 3. stb. szám alatti mássalhangzókat stb.

5-dik gyakorlat.

1. orr, 2. áll, 3. váll, 4. mell, 5. újj,
6. fuss, 7. hass, 8. itt, 9. ott, 10. hitt, 11. vitt,
12. add, 13. hadd, 14. szebb, 15. jobb, 16.
nagyobb, 17. agg, 18. husz, 19. itten, 20.
ottan, 21. vettem, 22. ittam, 23. abban,

24. **ebben**, 25. **roppan**, 26. **zökken**, 27. **puffan**,
 28. **zörren**, 29. **bukkan**, 30. **ellenség**, 31.
czammog, 32. **azzal**, 33. **ezzel**, 34. **ennek**, 35.
annak, 36. **vannak**, 37. **izzad**, 38. **rezzen**,
 39. **állat**, 40. **össze**, 41. **vissza**, 42. **asszony**,
 43. **összeg**, 44. **annyi**, 45. **ennyi**, 46. **mennyi**,
 47. **hosszu**, 48. **vessző**, 49. **fattyu**, 50. **faggyu**,
 51. **meggy**,

Figyelmeztetés. Még eddig csak alkalmilag olvasás közben figyelmeztettek az olvasni tanulók a kettőztetett betűkre. (l. 1. §.) Itt van helye, hogy a kettőztetett betűk használatát a gyermeknek tételben kifejezve tudatára hozzuk, mely tételre mindannyiszor hivatkozassunk, valahányszor vét az írásban ellene. A helyesírásra huzamos gyakorlás kívántatik; tehát a szoktatást korán kell kezdeni.

Figyeljete^kk rám, mondok egy szót: „orr.“ Veszite^kk-e észre, hogy ebben a szóban az *r* hangot keményen hangoztatom? Ezt a szót megtaláljátok az 5-dik gyakorlatban. Ez az első szó. Nézzéte^kk meg, hány *r*-el van írva? Az *r* azért van megkettőztetve, mert a kimondásban keményen hangzik.

Mondok egy másik szót „váll.“ Melyik hang hangzik ebben keményen? Nézzéte^kk meg ezt a szót a gyakorlatban. Az *l* megkettőztetve van-e írva? Ez is azért van megkettőztetve, mert a kimondásban keményen hangzik. *Azon betűt, mely a szóban keményen hangzik, kettőztetve kell írni.* (A gyermekek alkalmilag figyelmeztetnek a hibás keményítésekre, mint: tanítottó, hallad, stb.)

Olvasd a 40-dik szót (össze). Melyik betű hangzik itt kettőztetve? (az sz). De azért kettőz-

tetett sz-szel van-e írva? Csak mi van megkétszerezve? (az sz összetett betű első betűje).

Olvasd a 44-dik szót (annyi). Melyik betű hangzik itt kettőztetve? (ny). De azért két ny-nyel van-e írva? Csak mi van megkétszerezve? (az ny összetett betű első betűje). *Némely szókban, ha az összetett betű hangja keményen hangzik, az összetett betűnek csak az első betűjét írják kettőztetve.*

Gyakorlatok. Olvassátok a 4-dik olvasmányt s jelöljétek ki azon szókat, melyekben kettőztetett betűk vannak.

Feladványok. 1. Írjátok ki az 5-dik gyakorlatból 30 szót. 2. Írjátok ki a gyakorlatból a szókat a 30-tól az 51-ig, különösen vigyázva a kettőztetett betűkre. 3. Írjátok ki az olvasókönyv 6-dik számából (gyermiek és a toll) azon szókat, melyekben kettőztetett betűk fordulnak elő.

6-dik gyakorlat.

1. jár, jel, jegy, jaj, jajgat, baj, fal, raj, rajta, éj, éjféli, haj, hajó, hajnal, majd, fej, fejt, gyujt, tej, tojás, ifju, uj, ujj, vaj, díj.

2. lyuk, ily, ilyen, oly, olyan, mely, melyik, foly, hely, helység, golyó, gólya, segély, veszély, terepély, engedély, szenvedély.

Olvassátok az 1. szám alatt az 1-ső szót (jár). Mi hangzik ebben elől? Mivel van írva a j hang? (j-vel). Olvassátok a második szám alatt az 1-ső szót. (lyuk). Ebben a szóban is mi hangzik elől? De már ez j-vel van-e írva? ugye ly-el van írva? *Az j' hangot néha j-vel, néha ly-el írják.* Hogy a j'

hangot mikor írják j-vel, mikor ly-el, azt csak gyakorlat után lehet megtanulnotok.

Feladványok. 1. Írjátok ki gyakorlókönyve-
tekből az első szám alatti szókat, írjátok ki a 2-dik
szám alattiakat. 2. Írjátok ki a 7-dik olvasmány-
ból először azon szókat, melyekben *j*, azután a
melyekben *ly* fordul elő.

Figyelmeztetés. Sem az előbbeni, sem ezen gyakor-
latnál a hibátlanságig vitt begyakorlást nem kell erőltetni.
Az itt beszótt helyesírási ismeretnek közlésére elkerül-
hetlen szükség van; de a teljes begyakorlás hosszú
idő műve.

20. §.

Szótagok, helyesírási szabályok.

Figyelmeztetés. Az első rész 4-dik §-ában a tanító bő
utasítást talál, miként vezesse a tanulót a szótagok fogal-
mára és e következő tételekre: 1. Vannak egy-, két-,
három- s többtagú szók. 2. Minden szótagban kell lenni
egy magánhangzónak. 3. A hány magánhangzó van egy
szótagban, annyi tagú a szó. 4. Ha a szót a sor végén
valamely tagjánál kell megszakítani, az azon taghoz tar-
tozó betűket nem szabad egymástól elválasztani.

Mindezeket a tanítónak itt röviden ismételnie kell,
mielőtt a szótagolásnak itt következő szabályait ismertetné.

7-dik gyakorlat.

1. **Óra, apa, idő, kapa, kalap, vitéz,
haza, madár, mező, arany, ezüst, öröm,
gyönyör, veszély, guzsaly, atya, anya.**

2. **Ember, gyermek, állat, alma, szilva,
gomba, árpa, kender, téglá, ablak, padló,
borjú, bojtár, kondás, tolvaj, varjú, far-
kas, felhő.**

3. **Templom, körtve, zöldág, gondnok, hangzó, hangzat, zengzet, mentség, restség!**

4. **Kiált, riad, tied, mienk, fiam, dióm!**

5. **Tieid, mieink.**

6. **Szád szóljon igazságot, ne mondj hazugságot, az igazat szólás már fél megjavulás! Emberé a munka, istené az áldás.**

Felirom a táblára ezt a szót: óra. Hány tagú szó ez? — kéttagu. Miért? — mert benne két magánhangzó van. Hogy kell ezt a szót két tagjára szakítani? — ó-ra. (Ezt a gyermekek tudják már a gépies gyakorlás után.) Hány magánhangzó van ebben, vizsgáljátok meg. Melyik az első? Melyik a második? Most azt nézzétek meg, hogy a két magánhangzó közt hány mássalhangzó van (egy). Ezen mássalhangzót a tagolásnál melyik magánhangzóhoz foglaltuk, az előtte állóhoz-e vagy az utóbbihoz? *Ha valamely szóban két magánhangzó közt egy mássalhangzó van, ezt a mássalhangzót a tagolásnál az utóbbi magánhangzóhoz kell foglalni.*

Ha tehát ezen szó: óra a sor végén nem férne le, hol szakitnád meg?

Olvassátok a másik szót: apa. (A szemléltetés és fejtegetés a fentebbi módon még néhány szón tovább folytatandó.)

„Gyönyör.“ Hány tagú szó? A két magánhangzó közt hány mássalhangzó van? (kettő.) Igen de ez kettős betű, a kettőnek együtt van egy hangja. Hangoztassátok csak. A kettős mássalhangzót csak egynek vesszük, minthogy a kettőnek együtt van egy hangja, ha tehát egy mássalhangzónak vesszük, a szabály szerint kell a megszakítást tenni.

Feladvány. Írjátok ki a 7-dik gyakorlatból az 1-ső szám alatt levő szókat tagokra szaggatva, a szabály szerint, úgy hogy a tagokat egy vonalocskával (kötjel) válaszsátok el egymástól. — Hogy szól a szabály?

Leirok a táblára egy szót: „ajtó.“ Hány tagú szó ez? — kéttagú. Miért? — mert benne két magánhangzó van. Melyek azok? Hogy választjuk el a két tagot egymástól? (aj-tó). Most nézzétek meg, hogy a két magánhangzó közt hány mássalhangzó van? (kettő). Ezek közül az egyiket, az elsőt, melyik magánhangzóhoz foglaltuk? Hát a másikat? *Ha valamely szóban két magánhangzó közt két mássalhangzó van, ezeket úgy osztjuk meg, hogy a kettő közül az elsőt az előtte álló, a másodikat az utóbbi magánhangzóhoz foglaljuk.* Hogy van ez a szabály?

Gyakorlatok. Olvassátok a 7-dik gyakorlatból a 2-dik szám alatti szókat. „Ember.“ Hány tagú szó? Hány magánhangzó van benne? A két magánhangzó közt hány mássalhangzó? Hogy osztod meg a két magánhangzó közt? Mely szabálynál fogva?

Feladvány. Írjátok ki a 7-dik gyakorlatból a második szám alatt levő szókat tagokra szaggatva a szabály szerint, s a tagokat vonalocskával válaszsátok el egymástól.

Irok a táblára egy szót: „templom.“ Hány tagú szó ez? Hogy szakítjuk el a két tagot egymástól? (tem-plom). Nézzétek meg hány mással-

hangzó van itt a két magánhangzó között? Miként van a három mássalhangzó a két magánhangzó közt megosztva? *Ha valamely szóban két magánhangzó közt három mássalhangzó van, ezekből a két első az előbbi, a harmadikat az utóbbi magánhangzóhoz kell foglalni.* Hogy szól a szabály?

Gyakorlatok. Olvassátok a harmadik szám alatti szókat. „Körtve.” Hány tagu szó? A két magánhangzó közt hány mássalhangzó van? Hogy osztoz meg a három mássalhangzót? Mely szabálynál fogva?

Feladvány. Írjátok ki a gyakorlatból a 3-dik szám alatt levő szókat s szaggassátok tagokra kötjellel a szabály szerint.

Figyelmeztetés. A fentebbi három szabályt némelyek ezen egy szabályban foglalják össze; ha két magánhangzó közt egy, két, három mássalhangzó van, az utóbbi magánhangzó előtt mindig egy mássalhangzónak kell állani. Ezen egyszerűsítésnek nincs semmi különös előnye.

Felirok a táblára egy szót: „tied.” Hány tagu szó? Hogy szakítjuk tagokra? Van-e itt a két magánhangzó közt mássalhangzó? (nincs.) Hova foglaltuk az első magánhangzót? Hova a másodikat? *Ha valamely szóban két magánhangzó jön egymás mellé, az első az előbbi, a második az utóbbi szótaghoz foglaltatik.* Hogy szól a szabály?

Felirok a táblára egy szót: „mieink.” Hány tagu szó ez? Hogy szaggatjuk tagokra? (mi-e-ink). Hány magánhangzó jött össze? (három.) A három közül a középső maga egy szótagot képezett-e? *Ha valamely szóban három magánhangzó jön össze, a képző maga egy szótagot képez.*

Gyakorlatok a gyakorló könyvecskéből mint fentebb.

Feladvány. Írjátok ki gyakorlókönyvecskétekből a 4-dik, 5-dik és 6-dik szám alatti szókat s mondatokat a szabály szerint tagokra szaggatva.

Figyelmeztetés. Ezzel az I. osztályban alkalmilag olvasás közben gyűjtött ismeretek ismételve, kibővitve, némileg rendszeresítve és egyszersmind a nyelvtani elemek egy része befejezve lévén, az eddig tanultaknak összesítése, bővebb begyakorlása, tudása s a figyelemnek több oldalu tekintetekre irányzása végett szükség a tanítónak megállapodnia. E célra legalkalmasabb az olvasmányoknak fejtegetése lehetőleg mindazon tekintetekből, melyekre a gyermekek eddigi nyelvtani ismeretei kiterjednek.

Például szolgálhat erre a következő fejtegetés. (Olvasókönyv 5. olvasmány.)

„Én már tudok írni.“ T. Minek nevezzük azt, a mit elolvastál? Gy. Mondatnak. T. Miért? Gy. Mert vele gondolatot fejezünk ki. T. Melyik szóval kezdődik a mondat? Gy. Ezzel: én. T. Milyen betűvel van írva a kezdő szó kezdő betűje? Gy. Nagy betűvel. T. Mely szabálynál fogva? Gy. A kezdő szó kezdőbetűjét nagy betűvel írják. T. Mi van a mondat végén? Gy. Pont. T. Mely szabálynál fogva? Gy. A bevégzett mondat után pontot kell tenni. T. Mire való a pont? Gy. Hogy ott az olvasásban szünetet kell tartani. T. Ismersz-e több szünetjelt is? Melyek azok? Gy. Pont, vonás, kettőspont, kérdőjel, megszólítójel. T. Mondd el, mely szóból áll ez a mondat: „én már tudok írni?“ Gy. Én-már-tudok-írni. T. El van különítve mindegyik szó egymástól hézag által? Gy. El. T. Mely szabálynál fogva? Gy. Minden szót egymástól el kell különíteni hézag által. T. Olvasd az első szót. Gy.

„Én.“ T. Mely két hangból áll ez a szó. Gy. *É* és *n*. T. Miféle betű az *é*? Gy. Hosszu mássalhangzó. T. Miféle betű az *n*? Gy. Egyszerű mássalhangzó. T. Mindakét betű egy szóhoz tartozik-e? — tehát az írásban össze kell-e írni? Mely szabálynál fogva? Gy. Az egy szóhoz tartozó szókat szorosan együvé kell írni. T. Hány tagu szó ez: *én*? Gy. Egytagu. T. Honnan tudod? Gy. Mert benne egy magánhangzó van. T. A sor végén lehet-e az egytagu szót megszakítani?

T. Olvasd a harmadik szót. Gy. „Tudok.“ T. Hány tagu szó ez? Gy. Kéttagu. T. Tagold. Gy. Tu-dok. T. Mely szabálynál fogva tagolod így? Gy. Ha két magánhangzó közt egy mássalhangzó van. stb. T. Nevezd meg: miféle betűk fordulnak elő ebben a szóban? Gy. *T* egyszerű mássalhangzó, *a* rövid magánhangzó stb. T. A betűk általában hányfélék? A magánhangzók hányfélék? A mássalhangzók hányfélék?

Az efféle gyakorlatokat addig kell folytatni, míg a gyermekek biztossággal és könnyűséggel nem találhatnak el mindent, mi az eddigi nyelvtani ismeretkörükből kérdésbe tehető.

21. §.

Egyszerű mondat. A mondat két lényeges tagja.

8-dik gyakorlat.

Az udvaron.

1. **A galamb turbékol.** 2. **A tyúk kapar.**
3. **A csirke szaladgál.** 4. **A tehén bög.** 5. **A bornyu szopik.** 6. **A kutya ugat.** 7. **A gólya**

kelepel. 8. A macska játszik. 9. A juhász fej. 10. A kocsis itat. 11. A szolgáló főz. 12. A gazda vigyáz. 13. A gazdasszony tisztogat. 14. A gyermekek beszélgetnek.

A „tárgy“ szó fogalmának helyes megértésére a tanító a nyelvtan tanításában súlyt fektessen. Az eljárás következő lehet:

Nevezd meg, mik vannak ebben az iskolában. Ebben az iskolában van tábla, asztal stb. A tábla, az asztal és mindazok, melyeket elszámláltál, *tárgyak*.

Honnad tudod, hogy a tábla, az asztal és mindazok a tárgyak, a melyeket elszámláltál, az iskolában vannak? — Onnan tudom, mert mindezen tárgyakat látom. A tárgyakat tehát észrevehetjük látás által. Nevezz oly tárgyakat, melyeket az iskola udvarán, a kertben, stb. lehet látni.

Ha a harangot most huznák a toronyban, észrevennéd-e azt innen az iskolából is? Mi által vennéd azt észre? — A hallás által. Lehet-e hallás által észrevenni más tárgyakat is? Észreveheted-e a menydörgést, a kocsizörgést, a zenét? Tehát nemcsak látás, hanem hallás által is lehet észrevenni tárgyakat.

Ha egy kertbe, hol sok rózsza van, késő este lemennél, megtudnád-e, hogy ott rózsza van, habár nem látod is a rózsát? Miről tudnád meg? A szagáról. Az eczetet észreveszed-e szagáról? Nevezz szaglás által észrevehető tárgyakat. Tehát nemcsak látás és hallás, hanem szaglás által is lehet észrevenni tárgyakat.

Ha egy tálban volna fehér törött só, a másikban tört fehér czukor, mikép tudnád meg, hogy

melyik só, melyik cukor? — az ízéről. Tehát nemcsak látás, hallás, szaglás, hanem ízlés által is lehet észrevenni tárgyakat.

Ha sötétben beküldelek a szobába, hogy az asztalról hozd ki az üveget, mikép fogod azt az asztalon észrevenni? — tapintás által. Tehát nemcsak látás, hallás, szaglás, ízlés, hanem tapintás által is lehet észrevenni tárgyakat.

Tárgy-e a madár? Ha én erről a tárgyról valamit gondolok, és gondolatomat szóval kimondom, minek nevezzük azon gondolatnak szóval való kifejezését? — mondatnak. (A mondat fogalma már nem új dolog a gyermek előtt.) Mi tehát a mondat? *Mondat a gondolatnak szóval való kifejezése.*

Ebben a mondatban: „a madár repül,“ mi a tárgy, melyről állítom, hogy repül? A madár. Mondok egy mondatot. „A tanító tanít.“ Mi ebben a tárgy, melyről állítom, hogy tanít. „A tinta fekete.“ Mi ebben a tárgy, melyről állítom, hogy fekete. Gondolatunknak mindig van valamely tárgya, melyről valamit állítunk, ezt a mondatban *alanynak* *) szokták nevezni.

---

*) Ne legyen felötlő, hogy e nyelvtani műszóval ily korán köszöntünk be, sajátságos helyzetünk van a gyermek előtt egészen idegen „alany“ szóval. Ha nyelvtant akarunk tanítani, elkerülhetlen, hogy a mondat két lényeges tagját megismertessük és azoknak nevet adjunk. Elveink szerint a nyelvtani műszóknak, tehát az alanynak is oly elnevezést kellene kezdetben adni, mely a fogalmat, az értelmet visszaadja, kifejezze, pl. főnév, tárgynév, melléknév, milyenségnév stb.; de az „alanyra“ alig lehetne a fogalomnak megfelelő más szót találni, mint ezt: mondattárgya. Úgy, de ez elnevezés zavarná a gyermeket, midőn a tárgynév ismeretére vezettetik, s e miatt ki kellene cserélni az alanyt helyettesítő

Olvassátok gyakorlókönyvetekből az első mondatot. „A galamb turbékol.“ Miről van itt szó? a galambról. Mi tehát itt gondolatunknak a tárgya, melyről állítjuk, hogy turbékol? Hogy szokták nevezni a mondatban a gondolat tárgyát? — A mondat alanyának. Mi tehát az alany? *Az alany a mondatban azon tárgy, melyről valamit állítunk.*

Gyakorlat. Olvassátok tovább a mondatokat, s mindegyikben jelöljétek ki az alanyt, azaz a mondat tárgyát.

Mondok egy mondatot: „A gyermek tanul.“ Melyik szóval állítunk itt a mondat tárgyáról, a gyerekekről valamit? — tanul. „A tanító tanít.“ Melyik szóval állítunk itt az alanyról valamit? „A madár repül.“ Melyik szóval állítunk itt az alanyról valamit? Volt-e mindegyik mondatban oly szó, melylyel a mondat tárgyáról, az alanyról állítottunk valamit? *A mondatban mindig van olyan szó, melylyel a mondat tárgyáról, az alanyról állítunk valamit. Ezt állítmánynak nevezik.*

Gyakorlatok. Olvassátok gyakorlókönyvetekből a mondatokat: „A tyúk kapar.“ Melyik szóval állítunk itt az alanyról valamit? — Hogy nevezzük azon szót a mondatban, melylyel a mondat tárgyáról, az alanyról valamit állítunk?

Olvassátok tovább, s minden mondatban jelöljétek ki az állítmányt.

---

elnevezést az általánosan elfogadott „alany“ műszóval. Miért szoktassuk tehát a kis tanulót oly elnevezésre, melyről csakhamar le kell szoktatnunk? Ha jó móddal tudtuk az alany fogalmát megértetni, ezen korai műszó miatt nem lehet semmi aggodalmunk.

Olvassátok még egyszer a mondatokat, s most már jelöljétek ki mindegyikben az alanyt is, az állítmányt is. — Minden mondatban találtatok-e alanyt és állítmányt is? — *A mondatnak rendszeren van két tagja, egyik az alany, másik az állítmány.*

Gyakorlatok. Mondj mondatokat, melyekben legyen alany is, állítmány is.

Feladványok. 1. Írjátok ki a 8-dik gyakorlatban levő mondatok mindegyikéből először az alanyt egymásután, azután az állítmányt. 2. Írjátok mondatokat, melyekben legyen alany és állítmány.

22. §.

Személynév.

9-dik gyakorlat.

Az iskolában.

1. István ír. 2. Péter olvas. 3. János számol. 4. Ferencz hallgat. 5. József figyelmez. 6. Árpád suttog. 7. Béla lármáz. 8. Ödön vonaloz. 9. Eszter köt. 10. Katalin tisztogat. 11. Mária énekel. 12. Ilona felel.

Nézzetek Kis István és Kovács Péter szeme közé. (Oly két egyént kell megnevezni, kiknek személyes minőségük közt feltűnő a különbség.) Van-e hasonlatosság K. I. és K. P. közt? Miben hasonlítanak egymáshoz? — abban, hogy mindegyiknek van haja, homloka, két szeme stb. Különbözik-e K. I. személye K. P. személyétől? Milyen

a haja K. I.-nak? Milyen K. P.-é? Milyen K. I.-nak a szeme? Hát a K. P.-é stb.

Van-e ebben az iskolában egészen hasonló gyermek a másikhöz? Nincsen. Az emberek személye különbözik egymástól s minden személynek külön neve van. A te személyed neve István, a tied János, a tied Erzsébet stb. István, János, Erzsébet személynevek.

Mondjátok ti is személyneveket.

Ha én azt mondom: Zsigmond játszik, személyről szólok-e itt? Melyik szó itten az alany? Ebben a mondatban tehát az alany miféle névvel van kifejezve? Személynévvel. „Sára varr.“ Miféle névvel van itt az alany kifejezve? *A mondatban az lehet kifejezve személynévvel.*

Gyakorlatok. 1. Olvassátok a 4-dik gyakorlatban levő mondatokat s mondjátok meg, miféle névvel van kifejezve mindegyikben az alany? 2. Mondjátok mondatokat, melyekben az alany személynévvel van kifejezve, még pedig először olyanokat, a melyekben a személynév fiúnév, azután, melyekben a személynév leánynév.

Vizsgáljátok meg, hogy a személynevek kezdőbetűje milyen betűvel van nyomva, nagygyal-e vagy kicsinyen? *A személynevek kezdőbetűjét nagy betűvel kell írni.*

Feladványok. 1. Írjátok ki a 8-dik gyakorlatból a személyneveket. 2. Írjátok 5 fiú-, 5 leánynevet. 3. Írjátok négy mondatot, melyekben az alany fiút, négyet, melyben leányt jelentő személynév legyen.

Személyt helyettesítő név, (Névmás).**10-dik gyakorlat.**

István így szól magáról:

1. Én lefekszem. 2. Én alszom. 3. Én felkelek. 4. Én megmosdom. 5. Én felöltözöm. 6. Én imádkozom. 7. Én reggelizek.

Olvassátok az első mondatot. István mikép szól magáról? „Én lefekszem.“ Ebben a mondatban kiről van szó? Istvánról. De ez a szó áll-e a mondatban? Mely szó áll az István személyének neve helyett? — ez: én. Mikor az ember a maga személyéről szól, neve helyett ezt a szót szokta használni: én. „Én“ *személy helyett álló, személyt helyettesítő név.*

Ebben a mondatban: „Én irok“ melyik szó az alany? (én). Tehát itt miféle névvel van az alany kifejezve? *Az alany lehet személyt helyettesítő név.*

Gyakorlatok. Olvassátok a 10-dik gyakorlatban levő mondatokat, s mondjátok meg, hogy mindegyik mondatban miféle névvel van kifejezve az alany?

Feladványok. Irjatok 5 mondatot, melyekben az alany az „én“ személyt helyettesítő szóval legyen kifejezve.

11-dik gyakorlat.

Károly ezeket mondja Sándor tanuló-
társának:

1. **Te futsz.** 2. **Te sietsz.** 3. **Te játszol.**
4. **Te haragszol.** 5. **Te figyelmetlenkedel.**
6. **Te lármázol.** 7. **Te kiabálsz.** 8. **Te nevetsz.**

Olvassátok az első mondatot. „Te futsz.“
Mit mond Károly Sándornak? Kinek a neve helyett áll itt ez a szó: te? A Sándor neve helyett. Tehát *te* szó mit helyettesítő szó? „*Te*“ *személyt helyettesítő szó.*

„Te futsz.“ Ebben a mondatban miféle névvel van az alany kifejezve.

Gyakorlat. Olvassátok a 11-dik gyakorlatban levő mondatokat, s mondjátok meg, hogy mindegyik mondatban miféle névvel van kifejezve az alany?

Feladvány. Irjatok 5 mondatot, melyekben az alanyt a „te“ személyt helyettesítő névvel legyen kifejezve.

12-ik gyakorlat.

Pál ezeket mondja otthon levő kis testvérjéről, Ilonáról:

1. **Ő varr.** 2. **Ő köt.** 3. **Ő gombolyít.** 4. **Ő mos.** 5. **Ő dolgozik.** 6. **Ő dalol.** 7. **Ő szeret.**
8. **Ő kedveskedik.** 9. **Ő szolgál.**

„Ő varr.“ Kiről van itt szó? — Ilonáról. Az Ilona neve mely szóval van itt helyettesítve. — „Ő“ *személyt helyettesítő szó. Én, te, ő, személyt*

helyettesítő nevek. „Én“ első személyt (magunk személyét), „te“ második személyt (a kivel beszélünk), „ő“ harmadik személyt (távollevőt) helyettesít.

Gyakorlatok és Feladványok, mint fentebb.

24. §.

Tárgynév. (Főnév.)

13-dik gyakorlat.

A mezőn.

1. A fű zöldel. 2. A búza nő. 3. A kalász sárgul. 4. Az árpa érik. 5. A széna szárad. 6. A repce virágzik. 7. A virág illatozik. 8. A mag kél. 9. Az ember szánt. 10. A kaszás kaszál. 11. A bárány legel. 12. A pacsirta énekel.

Nevezetek tárgyakat, melyek az iskolában vannak, melyek az udvaron, melyek a mezőn vannak.

Van-e neked neved? Mi a te neved? (a táblára mutatva) van-e ennek a tárgynak neve? Mi a neve? (más tárgyra mutatva.) Hát ennek a tárgynak van-e neve? Mi az? stb. *Minden tárgynak van neve. A tárgyak nevét tárgynévnél nevezük.* Miféle szó tehát a tárgynév? *A tárgynév olyan szó, melyel tárgyat nevezünk meg.*

Ha azt mondom: a hold fénylik, ezen mondatban az alany miféle névvel van kifejezve? (tárgynévvél.) Ha azt mondom; a fa virágzik, ebben a mondatban az alany miféle névvel van kifejezve? tárgynévvél. Tehát az *alanyt lehet kifejezni tárgynévvél is.*

Gyakorlatok. 1. Olvassátok a gyakorlatban levő mondatokat, s mondjátok meg, hogy mindegyik mondatban az alany mivel van kifejezve? 2. Mondjátok mondatokat, melyekben az alany tárgynév legyen.

Feladványok. Irjatok tíz mondatot, melyben az alany tárgynév legyen.

Isméltések. Mi a mondat? Hány tagja van? Mi az alany? Mi az állítmány? Miféle nevekkal lehet kifejezni az állítmányt? Hányféle nevet ismertek már? Mi a személynév? Személyt helyettesítő név? Tárgynév? stb.

25. §.

A névelő.

Olvassátok a 13-dik gyakorlatból az első mondatot. „A fű zöldel.“ Hány szóból áll ez a mondat? — háromból. Melyek azok? A- fű- zöldel. Melyik az alany? — a fű. Az *a* szócska nem tartozik az alanyhoz. Tulajdonképp az alany csak ez a szó: fű.

Olvassátok végig a mondatokat s figyeljetelek, megtaláljátok-e mindegyik mondatban az *a* szócskát? — A negyedik mondatban mi áll az *a* helyett. (az). Hát a 9-dikben? (az).

Most meg fogjátok tanulni, mi ez a két szócska. „A fű zöldel.“ Miféle név ez a szó: fű? Itt az *a* név előtt áll ugy-e? Nézzük, a második mondatban szinte név előtt áll-e? Nézzük a harmadikban, negyedikben stb. Tehát az *a* és *az* szócska mindeütt név előtt áll-e? *Az a és az névelők.* Miért neveztetnek névelőknék, névelőtti szóknak? — mert rendesen név előtt állanak.

Nézzetek a táblára, leirom az első mondatot. „A fű zöldel.“ Az *a* névelő után melyik szó áll? (fű). Ez a szó milyen betűvel kezdődik, magánhangzóval-e vagy mássalhangzóval? Leirom a negyedik mondatot. „Az árpa érik.“ Az *az* névelő után álló szó, milyen betűvel kezdődik? Melyik névelő áll a mássalhangzó (fű) kezdődő szó előtt? Melyik névelő áll a magánhangzóval (árpa) kezdődő szó előtt? *Az a névelőt akkor használjuk, mikor az utána álló szó mássalhangzó betűn kezdődik; az az névelőt akkor, mikor az utána álló szó magánhangzón kezdődik.*

Gyakorlatok. 1. Vizsgáljátok meg a 13-dik gyakorlatban levő mondatokat: a szabály szerint vannak-e használva a névelők? Keressétek ki olvasókönyvetekből a 9-dik olvasmányt, s a hol névelőt találtok, bíráljátok meg: helyesen van-e használva a névelő?

Feladvány. Irjatok 5 mondatot, melyben az alany az *a* névelővel jöjön elő, 5 mondatot, melyben az alany *az* névelővel jöjön elő.

26. §.

Cselekvés szó. (Ige.)

14-dik gyakorlat.

Mit tesznek a mesteremberek?

1. Az asztalos fűrészel. 2. A lakatos kapál. 3. Az ács farag. 4. A kerékgyártó fűr. 5. A szabó szab. 6. A csizmadia sámfáz. 7. A takács sző. 8. A pék süt. 9. A molnár őröl.

10. A kőmives épít. 11. A festő fest. 12. Az üveges üvegez.

Olvassátok a 14-dik gyakorlatot: mit tesznek, mit cselekesznek a mesteremberek?

„Az asztalos fűrészel.“ Kiről van itt szó? — az asztalosról. Mit mondunk róla, mit cselekszik? — fűrészel. Ha ezen szóval: „fűrészel“ azt jelentjük ki, hogy mit cselekszik valaki, mit jelentő szó ez? — *cselekvést jelentő szó*. Olvassuk a második mondatot. „A lakatos kalapál.“ Kiről van itt szó? Mit mondunk róla: mit cselekszik? Mivel ezen szó által is: „kalapál“ cselekvést fejezünk ki, a szó mit jelentő szó? — *Azon szót, melylyel valakinek vagy valaminek cselekvését fejezzük ki, cselekvést jelentő, röviden cselekvésszónak nevezzük*. Mi a cselekvés szó? *A cselekvésszó olyan szó, mely cselekvést jelent*.

Gyakorlatok. 1. Olvasd a 14-dik gyakorlatban levő mondatokat, s mondd meg, miféle szóval van kifejezve mindegyikben az alany, mifélével az állítmány.

Gyakorlatok. Olvasd a 14-dik gyakorlatban levő első mondatot. „Az asztalos fűrészel.“ Csak épen fűrészel-e az asztalos? cselekszik-e még mást is? Mit cselekszik még? — gyalul. Mondhatnók-e tehát: az asztalos gyalul? Olvasd végig a mondatokat, s tégy az állítmány helyett más odaillő cselekvésszót. A lakatos szegez stb.

Feladvány. Irjatok 5 mondatot, melyben az állítmánycselekvés szó legyen.

15-dik gyakorlat.

Mit cselekszik?

A vadász —. A nyúl —. A tanító —. A tanuló —. A szem —. A fül —. Az orr —. A nyelv —. Az ujj —. A szív —. A láb —. A tyúk —. A lúd —. A galamb —. A ló —. A szamár —. A bika —. A béka —. A fa —. A virág —. A tűz —. A víz —. A patak —. A kocsis —. A malom —. A szél —. Az ég —. A villám —. A gyertya —.

A gyakorlatban megjelölt mindegyik tárgyról mondj reá illő cselekvést s foglald mondatba. (A vadász lő. A nyúl fut stb.)

Feladvány. A gyakorlatban megjelölt mindegyik tárgyról gondolatok reá illő cselekvést, s pótoljátok ki a cselekvésszóval a hiányzó állítmányt, s irjátok le mondatba foglalva.

16-dik gyakorlat.

Ki?

— főz. — süt. — dagaszt. — papol. — gyógyít. — arat.

Mi?

— repül. — uszik. — turbékol. — károg. — rőfög. — nyerit. — bög. — mászik. — csip. — harap. — öklel. — csattan. — durran. — zörren. — robog. — czinczog. — szopik. — kérődzik. — fénylik. — ragyog.

A 16-dik gyakorlatban levő cselekvésszókat egészítsétek ki a feltett kérdésre: ki és mi? (az asszony főz, a pék süt, a szolgáló dagaszt stb.)

27. §.

Milyenségszó (melléknév.)

17-dik gyakorlat.

Milyenek a taneszközök?

1. **A kréta fehér.** 2. **A tábla fekete.** 3. **A papir vékony.** 4. **A vonalzó egyenes.** 5. **Az irón hegyes.** 6. **A könyv szegletes.** 7. **A számitógolyó gömbölyű.** 8. **A tinta fekete.** 9. **A penna hasitékos.** 10. **A tentatartó öblös.**

Olvassátok az első mondatot. „A kréta fehér.“ Miről van itt szó? — a krétáról. Mit mondunk róla? Ezzel a szóval „fehér“ azt mondjuk meg, milyen a kréta. Ez a szó tehát: „fehér“ milyenséget (minőséget) jelent.

Olvassátok a 2-dik mondatot. „A tábla fekete.“ Melyik szó jelenti itt a milyenséget? — Ez a szó: „fekete“ milyenségszó. *Azon szót, mely milyenséget jelent, nevezzük milyenségszónak, milyenségnévnek.*

Gyakorlatok. 1. Olvassátok végig a gyakorlatot, s mondjátok meg, mindegyik mondatban miféle szóval van kifejezve az alany, mifélével az állítmány.

2. Milyen a fű? Milyen a hó? Milyen az üveg? stb.

3. Mondj tíz milyenségnevet.

Feladványok. 1. Irjatok tíz milyenségnevet.
2. Irjatok öt mondatot, melyben az állitmány
milyenségnév legyen.

18-dik gyakorlat.

Milyen?

**A torony —. A kunyhó —. Az üveg —.
A fa —. A kút —. A víz —. Az arany —. A
vas —. A paprika —. Az eczet —. A cukor
—. A nap —. Az ég —. A csillag —. A hold —.
A citrom —. A cséresznye —. A csecsemő
—. Az öreg —. A róka —. Az ökörszem —. A
galamb —.**

Olvassátok a 18-dik gyakorlatot. Milyen a
torony? Feleljetek rá. — magas. Foglaltok mon-
datba. A torony magas. (Folytatás végig.)

Feladvány. Pótoljátok ki a 18-dik gyakorlat-
ban levő hiányos mondatokat a tárgyra illő milyen-
ségszóval, s foglaltok mondatba. (A torony ma-
gas stb.)

19-dik gyakorlat.

Mi az, a mi?

**— kemény. — lágy. — egyenes. — görbe.
— tiszta. — hideg. — meleg. — világos. —
sötét. — kerek. — gömbölyű. — nehéz. —
könnyű. — szürke. — fakó. — tarka. — haj-
lós. — törékeny. — porlós. — fojtós. — sima.
— hű. — tanulékony. — szelid.**

Olvassátok a 19-dik gyakorlatot. Mi az, a mi kemény? — a vas. Foglaltjátok mondatba. A vas kemény. (Folytatás.)

Feladvány. Pótoljátok ki a gyakorlatban levő hiányos mondatokat az odaillő alanygyal, s foglaltjátok mondatokba írásban.

28. §.

Kérdő, állító, tagadó mondat. Alany és állitmány helyökre nézve.

20-dik gyakorlat.

Endre kérdez, Irma felel.

1. Érik a szőlő? 2. A szőlő érik. 3. Édes a must? 4. A must édes. 5. Repül a madár? 6. A madár repül. 7. Tarka a pillangó? 8. A pillangó tarka. 9. Sír a testvéred? 10. A testvérem nem sír. 11. Búsulsz te? 12. Én nem búsulok.

Olvassátok a 20-dik gyakorlatot. „Érik a szőlő”? Mit kérdez itt Endre? — Olvassátok tovább, mit felel Endre kérdésére Irma? „A szőlő érik.” Kérdezett Endre ezzel a mondattal: érik a szőlő? (kérdezett). Ha kérdezett vele, milyen mondat ez: érik a szőlő? — kérdező vagy kérdő mondat. Hát mikor Irma ezzel a mondattal felel Endrének: a szőlő érik, kérdezi-e vagy állítja, hogy érik a szőlő? (állítja.) Ha állítja, milyen mondat ez: „a szőlő érik.” (állító.) *Tehát van kérdő mondat, van állító mondat.*

Felirom a táblára az első mondatot (a tanító a kérdő jegyet utána teszi). Micsoda jel áll ezen kérdő mondat után? — kérdőjel. Nézzétek meg van-e könyvetekben is ezen mondat után kérdőjel téve? *A kérdő mondat után kérdőjel tételik.*

Olvassátok a 9-dik mondatot. „Sir a testvéred”? Mit felel rá Irma? „A testvérem nem sir.” Irma ezzel a szócskával: „nem” tagadja, hogy az ő testvére sir. Endrének tagadó mondattal felel. A „nem” szócskával tagadva mondunk valamit. *Van tagadó mondat.* Miféle mondatokat ismertetek most meg?

Gyakorlatok. 1. Jelöljétek ki a 20-dik gyakorlatból a kérdő, állító és tagadó mondatokat. 2. Keressétek ki az olvasókönyvből a 161. lapot, (találós kérdések) s jelöljétek ki a kérdő mondatokat.

Feladvány. Írjátok 5 kérdő, 5 állító, 5 tagadó mondatot.

Olvassátok még egyszer a 20-dik gyakorlatot. „Érik a szőlő” Melyik szó ebben az alany? Melyik az állítmány? Melyik tagja áll elől a mondatnak? az állítmány. Olvassátok a második mondatot. „A szőlő érik.” Melyik ebben az alany, melyik az állítmány? Most a mondatnak melyik tagja áll elől? az alany. Tehát látjátok, hogy a *mondatnak majd az alanya, majd az állítmánya áll elől.*

Gyakorlat. Olvassátok a 20-dik gyakorlatban levő mondatokat, s mondjátok meg, hogy mind-egyikben a mondatnak mely tagja áll elől. melyik hátul?

Feladvány. Irjatok 5 mondatot, melyben az alany, 5-öt, melyben az állitmány álljon elől.

29. §.

Többes szám.

21-dik gyakorlat.

1. **A vessző hajlítható.** 2. **A vesszők hajlíthatók.** 3. **A toll vékony.** 4. **A tollak vékonyak.** 5. **A gyermek kicsiny.** 6. **A gyermekek kicsinyek.** 7. **A bárány szomjas.** 8. **A bárányok szomjasok.** 9. **A szemöldök szőrös.** 10. **A szemöldökök szőrösek.** 11. **A könyv hasznos.** 12. **A könyvek hasznosak.** 13. **A galamb szelid.** 14. **A galambok szelidek.** 15. **A vas súlyos.** 16. **A vasak súlyosak.** 17. **Az üveg átlátszó.** 18. **Az üvegek átlátszók.** 19. **A gödör mély.** 20. **A gödrök mélyek.** 21. **A tapló puha.** 22. **A taplók puhák.**

Olvassátok az első mondatot. „A vessző hajlítható.” Hány vesszőről van itt szó, egyről-e vagy többről? Olvassátok a második mondatot. „A vesszők hajlíthatók.” Hány vesszőről van itt szó, egyről-e vagy többről? *Ha a mondatban egy tárgyról van szó, egyes számban, ha többről van szó, többes számban szólunk.*

Gyakorlatok. 1. Mikor ezt mondom: a hal néma, egyes számban szólok-e vagy többesben? Ha ezt mondom: a halak némák, egyes számban szólok-e, vagy többesben? (több hasonló kérdés). 2. Olvassátok a 21-dik gyakorlatban foglalt mon-

datokat, s mondjátok meg, mely mondatok szólnak egyes, melyek többes számban.

Felirom a táblára az első mondatot: „a vessző hajlitható.“ Felirom a másodikat is; „a vesszők hajlithatók.“ (A t. egymás alá írja a két mondatot.) Az első mondatban egy vesszőről van-e szó vagy többről? — egyről. Hát a másodikban? — többről. Most nézzétek össze a két szót: *vessző*, mely egyes számban van, és *vesszők*, mely többes számban van. Mi különbséget találtok a két szóban? Azt a különbséget, hogy az egyiknek a végén nincsen *k*, a másiknak van. Melyiknek van a végén *k*? Annak-e, a melyik egyes, vagy a melyik többes számban van? — annak a melyik többes számban van. Látjátok tehát, hogy mikor ezt a szót: *vessző*, többes számba fordították át, egy *k* betűt vett fel maga után. Most nézzék meg a másik két szót is (hajlitható, hajlithatók). Itt is mi különbséget vesztek észre az egyes és többes számban levő két szó közt? Ugy-e ez a szó is: „hajlitható“ *k* ragot vett fel, midőn többes számba fordítottuk át? Ha ezt a szót: *ásó*, többes számba akarnók fordítani, hogy mondanátok? *ásók*. Ezen szóhoz is micsoda betűt ragasztottatok, mikor többes számba fordítottátok át? — egy *k* betűt. „Mező.“ Hogy lesz a többes számban? „Erdő.“ Hogy lesz a többes számban? Micsoda betűt ragasztottatok hozzá a többes számban? *Vannak oly nevek, melyek a többes számban k ragot vesznek föl.*

A tanító a fentebbi eljárással szemlélteti és észlelteti a gyakorlatban levő többi mondatokat is a 11-dikig, és pedig a 3-dikat a 4-dikkel, az 5-di-

ket a 6-dikkal, a 7-diket a 8-dikkal, a 9-diket a 10-dikkel összehasonlítottatva, kihozattván az azoknak megfelelő következő tételeket: *vannak oly nevek, melyek a többes számban ak ragot vesznek fel. Vannak oly nevek, melyek a többes számban ek ragot vesznek fel. Vannak oly nevek, melyek a többes számban ok ragot vesznek fel. Vannak oly nevek, melyek a többes számban ök ragot vesznek fel.*

Ezen tételek kihozása után a tanító a többes szám ragait (*k, ak, ok, ek, ök*) külön is kiírja a táblára, e következő tétel kimondásával: *A nevek többes számának ragai a következők: k, ak, ek, ok, ök.*

Gyakorlatok. Olvassátok a 11-dik mondatot. (A könyv hasznos.) Melyik ezen szóban az alany? könyv. Miféle név ez? — tárgynév. Melyik számban van? — egyes számban. Melyik szó az állítmány? Miféle szóval van az állítmány kifejezve? milyenségnévvel. Melyik számban van? Egyes számban. Olvassátok a 12-dik mondatot. „A könyvek hasznosak.“ Melyik az alany? Melyik az állítmány? „Könyvek“ miféle név? — tárgynév. Melyik számban van? — többes számban. Micsoda raggal? — *ek* raggal stb. (Folytatás.)

Figyelmeztetés. A többes számba fordító ragok körül előforduló más változásoknak, pl. gödör, gödrök (hangkiugrás), fű, fűvek (hangfelvétel) stb. ismertetése még most elmarad. Hagyni kell a gyermeket ezeknél az ösztönszerű eltalálásra.

Feladványok. 1. Fordítsátok át többes számba a 17-dik gyakorlatban levő mondatokat írásban. 2. Irjatok le 10 tárgynevet egyes- és többes számban. 3. Irjatok le 10 milyenségnévet egyes és többes számban.

22-dik gyakorlat.

1. **Én irok.** 2. **Te irsz.** 3. **Ő ir.** 4. **Mi irunk.**
 5. **Ti irtok.** 6. **Ők irnak.** 7. **Én kérek.** 8. **Mi**
kériünk. 9. **Te kérsz.** 10. **Ti kérték.** 11. **Ő kér.**
 12. **Ők kérnek.** 13. **Mi irunk, olvasunk, szá-**
molunk. 14. **Ti ültök, figyelmeztetek.** 15. **Ők**
futnak, szaladgálnak. 16. **A felhők tornyo-**
sulnak. 17. **Az eső esik.** 18. **A szél zug.** 19. **A**
madarak félnek.

Ha ezt mondod: én irok, csak a magad személyéről szólsz-e? Ha ezt mondod: mi irunk, csak a magad személyéről szólsz-e? — vagy oda érted többi tanuló társaidat is? Ha azt mondod: te irsz, csak magadat érted-e ez alatt, vagy többeket is? Ha azt mondod: ti irtok, hány személyt értesz ez alatt, egyet-e vagy többeket?

Hány személyt értesz ez alatt: én? Hát ez alatt: te? Hát ez alatt: ő? *Én, te, ő egyes számú személyt helyettesítők.*

Hány személyt értesz ez alatt: mi? (több személyt). Hát ez alatt: ti? Hát ez alatt: ők. *Mi, ti, ők többes számú személyhelyettesítők.*

„Én irok“ Melyik ebben a cselekvésszó? Egy személyről mondom-e most, hogy ir? „Te irsz.“ Melyik ebben a cselekvésszó? Egy személyről mondom-e, hogy ir? „Ő ir.“ Egy személyről mondom-e, hogy ir? „Mi irunk.“ Egy személyről mondom-e, hogy ir? „Ti irtok.“ Egy vagy több személy cselekvését értitek-e ez alatt? „Ők irnak.“ Többek cselekvéséről van-e itt szó? A cselekvésszókat is lehet többes számra változtatni. *A cselekvésszóknak is van többes számuk.*

Figyelmeztetés. A cselekvésszók ragainak ismertetésébe még itt bele bocsátkozni nem czélszerű. Elég itt a nyelvérzékre támaszkodni.

Gyakorlatok. 1. „Én számolok.“ Fordítsátok át többes számba. „Te számolsz.“ Fordítsátok át többes számba. „Ő számol.“ Tegyétek többes számba stb. „A gyermekek figyelmeznak.“ Melyik a cselekvésszó? Egyes számban mondtam-e vagy többesben? 2. Olvassátok a 22-dik gyakorlatban levő mondatokat, s mondjátok meg, mely mondatok vannak egyes, melyek többes számban?

Feladványok. Tegyétek át többes számba a 10., 11. és 12-dik gyakorlatokban levő mondatokat.

30. §.

A cselekvésszók három fő idői.

23-dik gyakorlat.

Mikor tavasz van:

1. **A füvek kizöldülnek.** 2. **A virágok nyílnak.** 3. **A levegő felmelegszik.** 4. **A költöző madarak megérkeznek.** 5. **A pacsirták énekelnek.** 6. **A bárányok legelnek.** 7. **A földmives szánt, vet, boronál.**

24-dik gyakorlat.

Mi történt egy faluban, mikor tűz ütött ki?

1. **A harangozó harangozott.** 2. **Az emberek megijedtek, lármáztak, kiabáltak, szaladgáltak.** 3. **A szél fútt.** 4. **A házak égtek.**

**5. Ay anyák jajgattak. 6. A gyermekek sir-
tak. 7. A tűz elaludt. 8. Az emberek lefeküd-
tek, búsultak, nyugtalankodtak.**

25-dik gyakorlat.

Ha majd eljön a tél.

**1. A levelek le fognak hullani. 2. A le-
vegő meg fog hidegülni. 3. A víz meg fog
fagyni. 4. Hó fog esni. 5. Az emberek szán-
kázni fognak. 6. Lábunk megfázik. 7. Uj-
jaink megdermednek.**

A tanító a táblára ír valami mondatot, és írás közben kérdezi: mit cselekszem én most? Ugy-e irok? Most irok? Az én cselekvésem ugy-e most, jelenleg történik, a mikor a kérdést hozzátok intézem?

Mikor leírta a t. a mondatot, kérdezi: folytatom-e még most is az írást? Ugy-e nem? Ezen cselekvésem bevégeződött, elmúlt.

Ha most ismét le akarok írni egy mondatot, ugy-e ezen cselekvésem még majd ezután, jövőben fog bekövetkezni. *A cselekvés vagy most történik, vagy már elmúlt, vagy jövőben fog történni.*

Mikor azt mondom: ti most tanultok, a ti cselekvéstek mely időben történik? — jelen időben. Mikor azt mondom: ti tegnap tanultatok, a ti cselekvéstek mely időben történt? — elmúlt időben. Mikor azt mondom: ti holnap is fogtok tanulni, a ti cselekvéstek mely időben fog történni? — jövő időben. *A cselekvés háromféle időben történhetik, u. m. jelenidőben, multidőben jövőidőben.*

Gyakorlatok. Olvassátok a 23-ik gyakorlatot. Ebben az van leírva: mik történnek tavasszal. „A füvek kizöldülnek.“ Miféle szóval van itt az alany kifejezve? — tárgynévvel, hát az állítmány? — cselekvésszóval. Ezen cselekvésszó által milyen idő van kifejezve? — jelenidő, mert a kizöldülés a tavasszal egy időben történik. „A virágok nyílnak.“ Melyik az alany? Miféle szóval van az állítmány kifejezve? A cselekvésszóval. Milyen idő van kifejezve? stb. (A fejtegetés tovább folytatandó.)

A 24-ik gyakorlatban az adatik elő, mik történtek egyszer egy faluban, mikor a tűz kiütött. „A harangozó harangozott.“ Melyik az alany? Melyik az állítmány? Miféle szóval van kifejezve az alany? Hát az állítmány? Melyik időt fejezi ki itt a cselekvésszó? — a múlt időt. (Tovább fejtegetése a 24. és 25-dik gyakorlatnak.)

Fordítsátok át a 23-dik gyakorlatban levő cselekvésszókat jövő időbe. Gondoljátok, mintha ez volna a címe: mik fognak történni, majd ha a tavasz eljön. „A füvek ki fognak zöldülni“ stb.

Fordítsátok át a 24-dik gyakorlatból a cselekvésszókat jelenidőbe. Gondoljátok, mintha ez volna a címe: mik történtek télen. „A falevelek lehullottak“ stb.

Feladványok. A melyeket a tanító élőszóval fentebb fejtegettetett, ugyanazokat kívánja gyakorlatonként írásban is áttétetni, egyedül a nyelv-érzékre támaszkodva. Ekkor azonban már a helyett, hogy azt mondaná: gondoljátok, mintha ez volna a címe, így szól: hogy pedig el ne feledjétek, felirom a táblára a megváltoztatott címet: Mik fognak tör-

ténni, ha a tavasz eljön? Mik történnek a faluban, ha tűz üt ki? Mik történtek télen?

31. §.

Összefoglaló ismétlések.

26-dik gyakorlat.

A ház és tájéka.

A ház szegletes. A háztető magas. Az ajtó széles. Az ablakok keskenyek.

Az apa ül. Az anya szorgalmatoskodik. A gyermekek játszanak. István kiment. János szaladgált. Péter hajigált.

Az apa kérdez: Eszik a ló? Ittak a borjúk? Fekszenek a juhok? Kérődzik a tehén? Jól laktak a hizók?

Az anya szól: A ló eszik. A borjúk ittak. A juhok nem fekszenek. A tehén nem kérődzik. A hizók jóllaktak.

A testvér mondja: Én dolgozni fogok. Te olvasni fogsz. Gyuri le fog feküdni, ő beteg. A cselédek pihennek, ők fáradtak.

Figyelmeztetés. Az elemi nyelvtan tanításában minden egyes gyakorlatnak meg van saját célja, s feladata, mely a szellemileg még fejletlen gyermeknek a feldolgozásnál egész erejét veszi igénybe. A megelőzőknek folytonos ismétlése akadályozólag hatna az egyes fokozatokon előjövő nyelvtani új ismeretek könnyed elsajátítására és példák általi begyakorlására. Az elemi nyelvtan tanításában legajánlatosabb mód, hogy a tanító, midőn ismételtetni akar, bizonyos megállapodási pontokat ve-

gyen fel az ismétlésre, s ezen idő alatt új ismeretek közlésére ne menjen át; mely eljárás azonban nem zárja ki, hogy a tanító a haladás egyes fokozataival olykor alkalmilag egy-egy kis visszatérést ne tegyen a megelőzőleg tanultak ismétlésére.

Az ismétlés különösen szükséges, sőt mellőzhetlen a nagyobb szakaszok bevégzésénél, hogy ekép a gyermek nyelvtani tanulmányait összeszedhesse, a tanító a fokonként közlött ismereteket áttekinthetőleg a gyermek elé állítsa. Az ily összefoglaló ismétlésre az eljárásban jelzésül szolgálhatnak a következők:

Elemzés. 1-ső mondat: „a ház szegletes.”

1. *Mondattani szempontból.* Olvasd a 16-dik gyakorlatot. „A ház szegletes.” Mi az, a mit elolvastál? — mondat. Miért? — mert vele gondolat van kimondva. Mi tehát a mondat? A mondat a gondolatnak szóval való kimondása (kifejezése). Mely tárgyról van szó ebben a mondatban? — a házról. Mit mondok róla? — szegletes. A miről a mondatban szó van, minek nevezzük? — alanynak. A mit az alanyról mondunk, minek nevezzük? — állítmánynak. Mi tehát az alany? Mi az állítmány? Az alany és állítmány tagjai-e a mondatnak? Ezen mondatban: „a ház szegletes,” melyik tag áll elől? Melyik hátul? Állhat-e elől az állítmány is? — állhat. Főkép mely esetben? — ha a mondat kérdő mondat. Az elolvasott mondat kérdő vagy állító?

2. *Szótani tekintetben.* Miféle szóval van itt az alany kifejezve? — tárgynévvel, hát az állítmány? milyenségnévvel. Lehet-e az alanyt másféle szókkal is kifejezni? Miféle szókkal? — személynévvel és személyhelyettesítő névvel. Lehet-e az állítmányt másféle szókkal is kifejezni? Mifélékkel?

milyenségnévvel, cselekvésszóval*). Mit nevezünk tárgynévnek? — Személynévnek? — Személyhelyettesítő névnek. Milyenség névnek? Cselekvésszónak? Az elolvasott mondat hány szóból áll? Melyek azok? Az *a* miféle szó? — névelő. Miért nevezzük névelőnek? Hány névelő van? Mikor használjuk az *a*, mikor az *az* névelőt?

3. *Szóragozási szempontból.* Az elolvasott mondatban hány házról van szó? Fordítsd át a mondatot többes számba. A többesbe fordítással mi ragot kapott a tárgynév? Hát a milyenségnév? Melyek a neveknek többes számú ragai? A három személyhelyettesítő név hogy van a többes számban? Melyik az első-, második-, harmadik személyű személyhelyettesítő?

4. *Betűtani és szótagolási szempontból.* Az elolvasott mondatban az első szó hány betüből áll? egyből. Miféle betű ez? — rövid magánhangzó? Van-e több rövid magánhangzó is? Melyek azok? Vannak-e hosszú magánhangzók is? Melyek azok? A következő szó (ház), hány betüből áll? Melyek azok? Válaszd ki a mássalhangzókat. A mássalhangzók hányfélék? Mondj egyszerű, mondj összetett mássalhangzókat stb. A harmadik szó a mondatban hánytagú szó? Miért háromtagú? Hogy tagolod? Mely szabálynál fogva stb.

5. *Helyesírási szempontból.* Ebben a mondatban el van-e minden szó különözve? Mely helyesírási szabálynál fogva? „Ház“ hánytagú szó? Az

---

*) A tanító hozhat fel példát arra is, hogy az állítmányt lehet kifejezni tárgynévvel is. pl. A rigó madár stb. Erre példánymondatok is vannak a gyakorlókönyvben. De tüzetesen később jövünk rá.

egytágú szavakat szabad-e megszakítva más sorba vinni? Ha ennek a szónak : „szegletes“ valamelyik tagját egyik sorból a másikba kellene átvinni, mely tagjainál kellene megszakítani? Mondd el a szótagolási szabályokat. Az elolvasott mondatban a mondat első szavának kezdő betűje milyen betűvel van írva? — nagy betűvel. Mely szabálynál fogva? Mely esetben írjuk még a szók kezdő betűjét nagy betűvel? Az elolvasott mondat végén miféle írásjel van? — pont. A ponton kívül mifele írásjeleket ismersz még? Mire valók az írásjelek? Mikor használjuk a pontot? a vonást? a kettőspontot, a kérdőjelt, a megszólítójelt, az idézőjelt?

Épen nem szükséges, hogy egyetlen mondatnál mind-ezen kérdések előjőjenek. Ez unalmas eljárás lenne kezdő gyermekekre nézve. Élénkebb a fejtegetés, ha egy mondat körül a tanító kevesebb kérdést csoportosít. Fődolog, hogy mindig csoportosítson valamennyit egyik vagy másik szempontból, és hogy gyakran bejárassa s áttekintesse tanítványaival azon kis mezőt, melyet velők részletben is fokonyt megismertetett.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó és bevezetés	1—12

ELSŐ RÉSZ

az I. osztály számára.

1. §. Az írvaolvasás tanításával összeeső nyelvtani ismeretek	13
2. §. A mondat ismertetése értelmi tekintetben. A mondat- hoz tartozó szók. Pont, vonás	19—23
3. §. A betűk	23—25
4. §. Szótagok	2—30
5. §. Czim. Szakasz. Értelmezés az olvasmány saját sza- vaival. Rekesz	30—32
6. §. A hangzatosság érzékeltetése. Értelmezés szó helyet- tesítések által	32—34
7. §. Az ötödik olvasmány feldolgozása	34—35
8. §. A hatodik olvasmány feldolgozása. Megszólító s idé- zőjel	35—38
9. §. A hetedik olvasmány nyelvtani felhasználása	38
10. §. A nyolczadik olvasmány nyelvtani felhasználása	38
11. §. A kilenczedik olvasmány tárgyalása. Kérdőjel	39—41
12. §. Tizedik olvasmány	41
13. §. A 12-dik olvasmány felhasználása. Előkészítés a mondat két lényeges tagjának ismeretére	41
14. §. A 13-dik olvasmány. A vonás bővebb ismerete	42
15. §. A 14-dik olvasmány feldolgozása	42—48
16. §. Általános utasítások	48—51

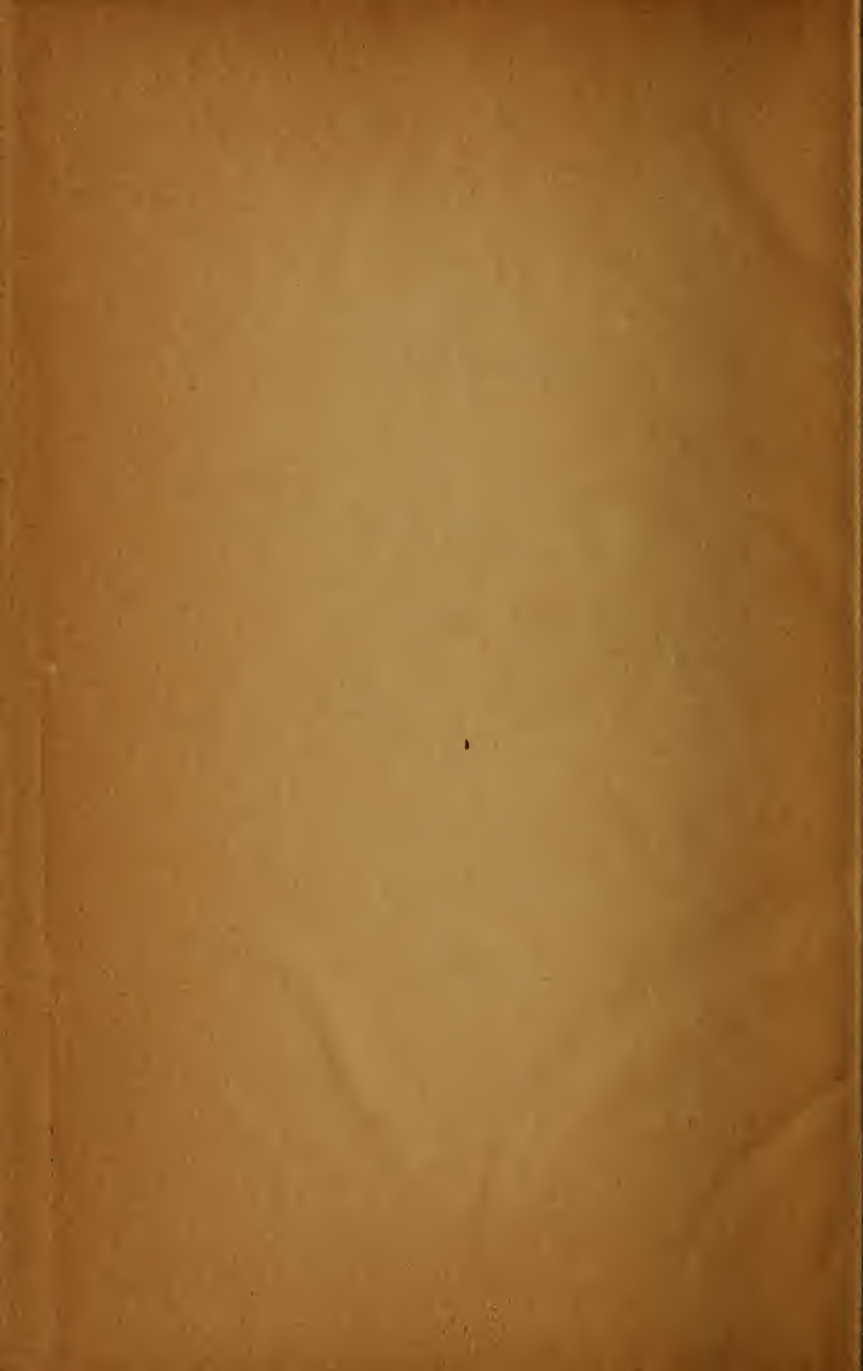

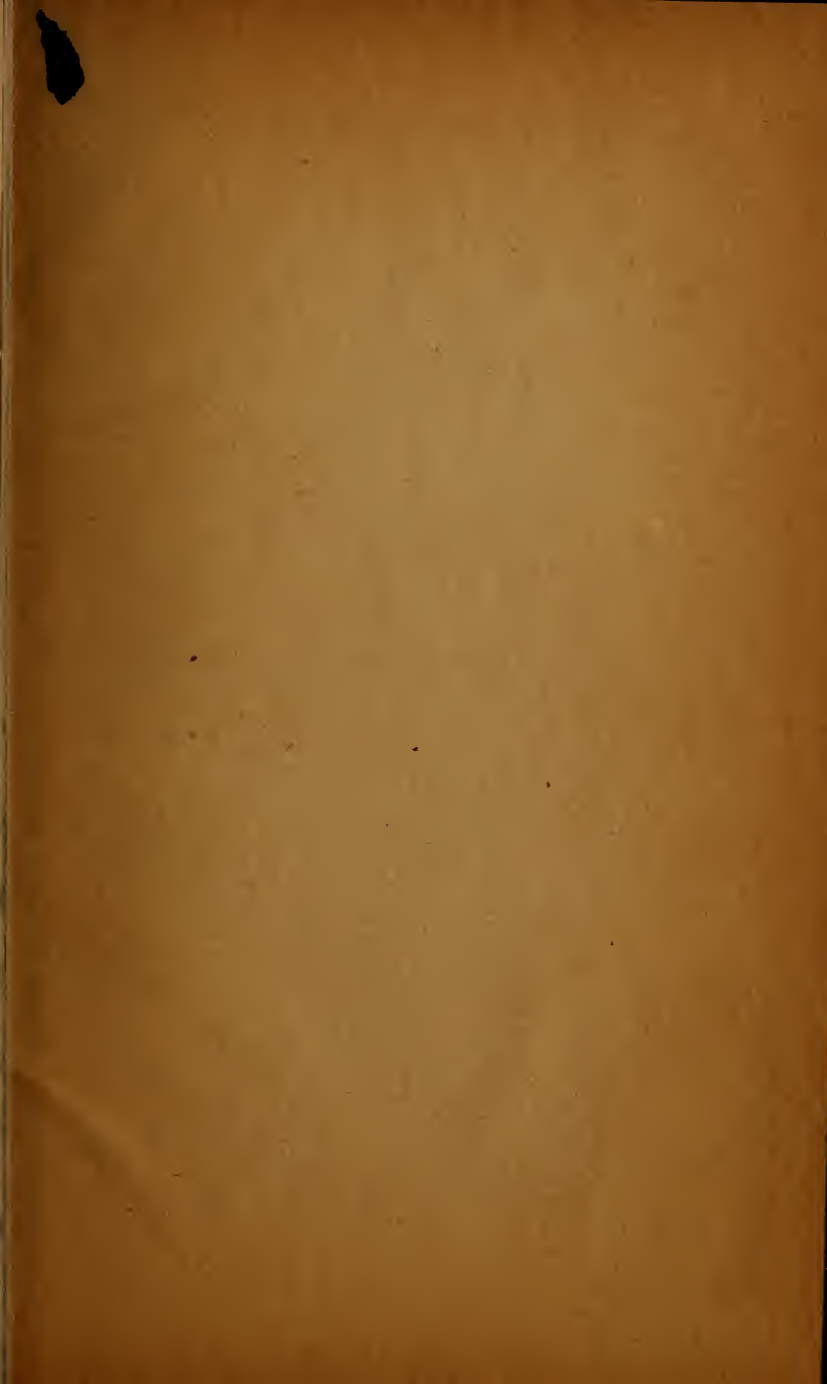
MASODIK RÉSZ

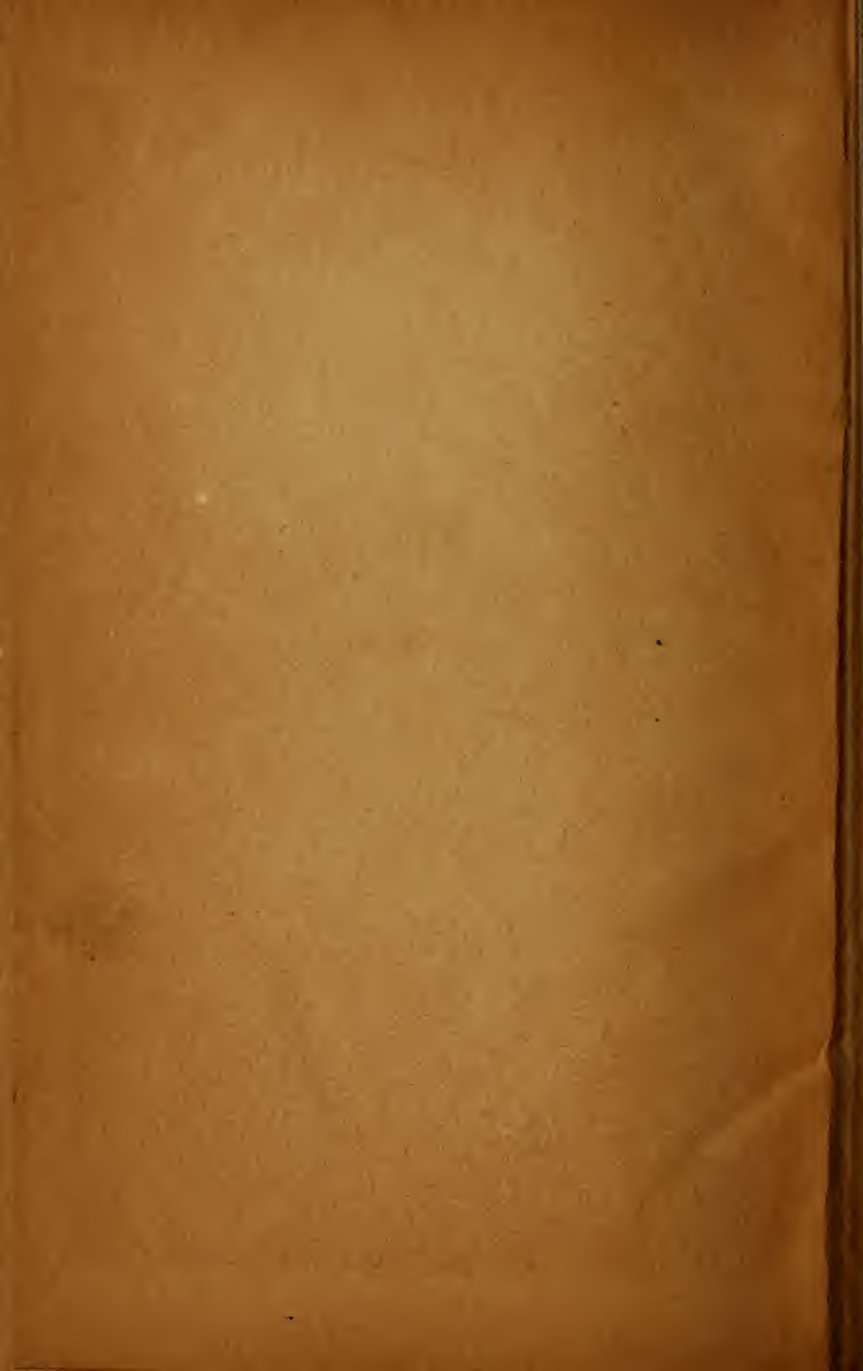
a II. osztály számára.

	Lap.
17. §. A mondat. Helyesírási és olvasási szabályok	52—55
18. §. Szók. Szótagok. Helyesírási szabályok	55—56
19. §. Hangok. Betűk. Helyesírási szabályok	56—65
20. §. Szótagok. Helyesírási szabályok	65—70
21. §. Egyszerű mondat. A mondat két lényeges tagja	70—75
22. §. Személynév	74—76
23. §. Személyhelyettesítő név	78—78
24. §. Tárgynév	78—79
25. §. A névelő	79—80
26. §. Cselekvésszó	80
27. §. Milyenségszó	83—85
28. §. Kérdő, állító, tagadó mondat. Alany és állítmány helyökre nézve	85—87
29. §. Többesszám	87—91
30. §. A cselekvésszók három fő idői	91—94
31. §. Összefoglaló ismétlések	94—97

LIBRARY OF CONGRESS

0 027 211 254 A